

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT EKONOMICKÝCH STUDIÍ



BAKALÁRSKA PRÁCA

2012

Zuzana Filková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT EKONOMICKÝCH STUDIÍ

Zuzana Filková

Porovnanie českého a nemeckého národohospodárskeho pohľadu na
predvojnové zbrojenie

BAKALÁRSKA PRÁCA

Praha 2012

Vypracovala: **Zuzana Filková**
Vedúci: **PhDr. Ondřej Strecker**
Akademický rok: **2011/2012**

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

FILKOVÁ, Zuzana. *Porovnanie českého a nemeckého národohospodárskeho pohľadu na predvojnové zbrojenie*. Praha 2012. 66 strán, Bakalárska práca (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut ekonomických študií. Vedoucí bakalárskej práce PhDr. Ondřej Strecker

ABSTRAKT

Názory ekonomických teoretikov na dopady zbrojenia na celkový vývoj v spoločnosti a stav ekonomiky sú rôzne. Táto práca porovnávala teoretický postoj k otázkam zbrojenia v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia v Československu a v Nemecku.

Ako zdroje informácií pre popis prevládajúceho národohospodárskeho prístupu práca využíva dobovú tlač, archívne materiály a súčasné materiály zaoberajúce sa touto tematikou.

Hlavný prúd ekonomického myslenia v Československu nesúhlasí s vysokými štátnymi výdavkami do zbrojenia, pretože pôsobia degeneratívne a smerujú k militarizácii ekonomiky. Príprava obrany štátu si vyžaduje zvýšenie daní, klesanie životnej úrovne, obmedzenie exportu, či zníženie produktívnych investícií, atď. Preto nie je žiadúce tieto princípy používať v rámci mierovej ekonomiky a sú platné iba v prípade ohrozenia existencie štátu, avšak aj vtedy sa musí jednať o čo najmenšie zásahy do tržného princípu. Dôraz bol kladený na neinflačné získavanie finančných prostriedkov – v prvom rade dane a potom úver. Predstaviteľmi boli Karel Engliš, Alois Rašín, pohľady ktorých sa odzrkadlili v oficiálnom Hospodársko-finančnom pláne, či Ladislav Chmela. V opozícii proti ich názorom stáli Josef Macek a Rudolf Brož, reprezentujúci „keynesiánsky“ pohľad.

V Nemecku naopak bola miera štátnych zásahov podstatne vyššia, hovorí sa o organizácii ekonomiky. Pojmy zásahov do chodu ekonomiky a nacionálnosocialistickej politiky prakticky splývajú. Výrazné boli dve koncepcie s odlišnou mierou podriadenosti ekonomiky, oproti H. Schachtovi a C. F. Goerdelerovi získal väčší vplyv H. Göring. Reprezentoval silné autarkčné snahy, ktoré sa prejavili v podpore domácej produkcie aj zahraničnom obchode. Na financovanie zvýšených výdavkov do zbrojenia a výstavby boli využívané najmä špeciálne mefo zmenky.

Najviac rozdielne aspekty v názoroch československých a nemeckých národohospodárov sú: financovanie zbrojenia a ostatných štátnych výdavkov, zásahy štátu do chodu ekonomiky a pohľad na zahraničný obchod.

Kľúčové slová

zbrojenie, národohospodársky, predvojnové Československo, predvojnové Nemecko

ABSTRACT

There are a variety of views from economic theorists on effects of armament on the overall development of certain societies and the state of its economy. The aim of this paper is to compare the theoretical approach to the issue of pre-war armament in 1930s in Czechoslovakia and Germany.

As a source of information for the description of the prevailing theoretical economic approach, this paper uses contemporary newspaper articles, archived materials and present-day materials concerning this topic.

The main stream of economic thinking in Czechoslovakia does not agree with high governmental expenditure on armament, because it may have a degenerative effect which would lead to militarisation of economy. War preparation results in higher taxes, a fall in standard of living, limited export, and decrease in productive investment, etc. Therefore it is not eligible to implement these principles under the conditions of peace economy and they are relevant only in case of a direct threat to the existence of a state. However, even then it has to be a derogation of the principle of free trade to the slightest possible extent. Emphasis was placed on non-inflationary obtaining of financial means – first via taxes and then a credit. Representatives were Karel Englis and Alois Rasin, whose ideas were reflected in the official Economic-Financial plan, and Ladislav Chmela. In opposition to their opinions stood Josef Macek and Rudolf Broz, representing a "keynesian" point of view.

The opposite was true in Germany, where the extent of governmental actions was significantly higher, we talk about organisation of economy. The terms of interventions in economy and nacionalsocialistic politics practically diffuse. Two concepts with a different share of subordination of economics to politics were formed, compared to H. Schacht and C. F. Goerdeler, H Goering has achieved a bigger impact. He represented strong autarchic tendencies which were expressed in the subsidising of home production and foreign trade. To finance this excessive expenditure in armament and construction, special *mefo bills* were used.

The most incompatible aspects of the opinions of czechoslovak and german economists are: funding of armament and other governmental expenses, interventions of state in economy and an opinion on foreign trade.

Keywords

armament, economic theory, pre-war Czechoslovakia, pre-war Germany

PROHLÁŠENÍ

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne a použila som iba uvedené pramene a literatúru, ktou som riadne odcitovala. Ďalej prehlasujem, že práca nebola využitá na získanie iného titulu. Súhlasím s tým, že práca bude sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Praze dne.....

Zuzana Filková

TÉZA BAKALÁRSKEJ PRÁCE

NÁZOV BAKALÁRSKEJ PRÁCE

Porovnanie českého a nemeckého národohospodárskeho pohľadu na predvojnové zbrojenie

KLÚČOVÁ SLOVA

obrana štátu, ČSR pred druhou svetovou vojnou, dejiny ekonomického myslenia

PREDBEŽNÁ NÁPLŇ PRÁCE

Názory ekonomických teoretikov na dopady zbrojenia na celkový vývoj v spoločnosti a stav ekonomiky sa rôznia. Cieľom mojej práce je zistiť, aký náhľad z hľadiska hospodárskej politiky na predvojnové zbrojenie v ČSR mali naši vtedajší národokonomovia a kontrastovať ho s prístupom zo zahraničia.

Táto práca bude porovnávať český a nemecký ekonomický prístup ku zbrojeniu. Názor československých národokonomov je značne negatívny, kde si príprava vojny vyžaduje zvýšenie daní, klesanie životnej úrovne, obmedzenie exportu, či zníženie produktívnych investícií, atď. Ústrednou je otázka Iracionality zbrojenia vs. Nutnosti vojny. Zameriam sa na pohľady dvoch významných národokonomov Aloisa Rašína a Karla Engliša, ktoré sa odzrkadlili v oficiálnom Hospodársko-finančnom pláne. Pri skúmaní tejto tématiky nemôžem pominúť ani u nás ojedinelú 'keynesiánsku' polemiku; ktorá však bola v zahraničí zastúpená početnejšie. Nadväzovať bude porovnávanie rozdielnych teoretických prístupov československých národokonomov, tzn. Ministerstva financií a Ministerstva národnej obrany, s ich výslednou aplikáciou v praxi.

Československo ako krajinu nie je možné vnímať vo vákuu, a preto sa sústredím na prístup zahraničných, konkrétne nemeckých, národokonomov. Títo zastávali opačný názor, investície do zbrojenia sú hospodárstvu prospešné a vyvolávajú vojnovú konjunktúru. Dokonca, ako poznamenal K. H. Roth, 'zlatými guľkami' sa prenášajú princípy vojnovnej politiky do mierového hospodárstva.

NÁZOV BAKALÁRSKEJ PRÁCE V ANGLIČTINE

The pre-war armament from the economic perspective: comparison of the Czech and the German points of view

KLÚČOVÉ SLOVÁ V ANGLIČTINE

state defence, Czechoslovakia before the WWII, history of economic thought

PREDBEŽNÁ NÁPLŇ PRÁCE V ANGLIČTINE

There is a variety of views from economic theorists on effects of armament on overall development of a certain society and state of its economy. The aim of this paper is to explore which opinion on pre-war armament in Czechoslovakia was present among Czechoslovak policy makers, and to compare it with the approach from abroad.

This work will compare Czech and German theoretical approach to armament.

Czechoslovak economic theorists have a considerably negative opinion. War preparations require higher taxes, fall in standard of living, limited export, or decrease in productive investment, etc. I will focus on ideas of two important economic theorists Alois Rasin and Karl Engliš, which were reflected in the official Economic-financial plan. I will oppose it to their 'keynesian' polemic which is rare in our region.

A comparison of different theoretical approaches of Czechoslovak economic theorists, the Ministry of Finance and the Ministry of State Defense, will follow, together with their final application in real terms.

We cannot perceive Czechoslovakia as a country in a vacuum, and that is the reason why I will concentrate on approaches of economic theorists from abroad, from Germany to be concrete. These defended an antipodal opinion; investment into armament is essential for the economy and it induces a boom. Moreover, as K. H. Roth remarked, it is possible to apply the principles of war politics on peace economy using „golden bullets.“

ZOZNAM ODBORNEJ LITERATÚRY

1. Brož, R. (1936). Jak z krise? Uvěrovým financováním zbrojení, Nákladem vlastním.
2. Chmela, L. (1938). Hospodářství a obrana státu. Česká společnost národohospodářská. Prednesené národohospodářskej. 4. apríla 1938 na valnom zhromaždení Českej spoločnosti
3. Engliš, K. (1938a). Darování na obranu státu. Obzor národohospodářský, strana 562.
4. Engliš, K. (1938b). "Německý socialismus" jako program sudetoěmecké strany. Fr. Borový.
5. Klimecký, V. (1938). Finanční hospodářství státu v letech 1937-1938. Obzor národohospodářský, strana 688.
6. Levit, W. (1938). Německé hospodářství ve službách politiky. Obzor národohospodářský, strana 670.
7. MF (1936a). Hospodářsko-Finanční Plán. Ministerstvo Financí, Národní archiv, fond MF 1918 až 1949, Čj. 6560/35 Taj-gen.sekr. 36.
8. ON (1938a). Cesty německé finanční politiky. Obzor národohospodářské, strana 167.
9. Rašín A. (1922). Finanční a hospodářská politika československá do roku 1921. Pražské akciové tiskárny.

OBSAH

I. Úvod	1
II. Predvojnové zbrojenie z pohľadu československého	3
II.1. Teoretický prístup ku zbrojeniu v čase mieru	4
II.1.1 Hlavný teoretický prístup ku zbrojeniu	4
II.1.2 Polemika s hlavným prístupom ku zbrojeniu	9
II.2. Posun v teoretickom prístupe k zbrojeniu pod hrozbou vojnového konfliktu	13
II.2.1 Ako získať finančné prostriedky na obranu štátu?	17
II.2.2 Pohľad na Nemecko	20
III. Predvojnové zbrojenie z pohľadu nemeckého	23
III.1. Zdroje informácií o období predvojnového Nemecka	24
III.2. Hlavný teoretický prístup ku zbrojeniu začiatkom 30. rokov	25
III.2.1 Schacht a Keynes	25
III.2.2 MEFO	27
III.2.3 Nemecká snaha o autarkiu	28
III.2.4 Schacht a zahraničný obchod	29
III.3. Posun v prístupe k zbrojeniu od polovice 30. rokov	30
III.3.1 Schacht a Goerdeler v opozícii	30
III.3.2 Göring	31
III.3.3 Göring a autarkia – spor o oceľ	32
III.3.4 Göring a zahraničný obchod	33
IV. Porovnanie	35
IV.1. Zasahovanie štátu do ekonomiky	35
IV.2. Financovanie	36
IV.3. Zahraničný obchod	39
V. Záver	42
VI. Tabuľky a prílohy	44
VII. Literatúra	52

ZOZNAM POUŽITÝCH TABULIEK

Tabuľka č.1: Najväčšie názorové rozdiely československých a nemeckých národohospodárov.	35
Tabuľka č. 2: Hospodárenie štátneho rozpočtu Československa 1927 – 1937.	44
Tabuľka č. 3: Nemecký dovoz obilia z krajín východnej a strednej Európy (%).	45
Tabuľka č. 4: Podiel Nemecka na zahraničnom obchode s krajinami strednej a východnej Európy.	45
Tabuľka č. 5: Cezhraničný obchod medzi Nemeckom a Československom.	46
Tabuľka č. 6: Financovanie obrany štátu v Československu v období 1934 – 1942 podľa jednotlivých zložiek, v mld Kč.	47
Tabuľka č. 7: Priame vojenské výdaje ako pomer k národnému dôchodku a štátnemu rozpočtu v Československu.	47
Tabuľka č. 8: Nemecké vládne výdaje za tovary a služby, 1929 – 1938.	48
Tabuľka č. 9: Odhady nemeckých zbrojných výdajov podľa kalendárneho roku, 1932 – 1939,(mil. RM).	48
Tabuľka č. 10: Odhady nemeckých zbrojných výdavkov podľa fiškálneho roku (1.apríl – 31.marec), 1932/3 – 1939/40.	49
Tabuľka č. 11: Vzostup hospodárskej aktivity medzi dnom krízy (1932-33) a rokom 1937 v Nemecku a Československu	50

I. ÚVOD

I na hospodářském poli hledá válka překvapení nepřítele. Cizí prameny a statistiky často přeceňují nebo podceňují, takže je někdy opravdu těžko najít střední nebo správnou mez při největší snaze o objektivitu.¹

Tento výrok, ktorý autor Ladislav Chmela použil vo svojej analýze situácie v predvojnovom Nemecku, môže byť považovaný za vhodný začiatok tejto bakalárskej práce na tému *Porovnanie českého a nemeckého národohospodárskeho pohľadu na predvojnové zbrojenie*. Kvantitatívne vyjadrenie jednotlivých veličín, počet tankov, granátov, či výška HDP, môže na jednej strane umožniť porovnanie týchto dvoch krajín v predvojnovom období, na strane druhej však môžu byť tieto údaje jednoducho zmanipulované v prospech propagandy a tým spochybniteľné. Z tohto dôvodu je táto práca zameraná primárne na čo najobjektívnejšie porovnanie teoretických prístupov ekonómov, ktoré oveľa jednoznačnejšie odzrkadľovali vývoj a ciele oboch krajín v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia.

Pri výbere informácií vhodných pre túto prácu boli použité materiály v Národni knihovne Českej republiky, jej Národnom konzervačnom fonde a Štátnom archíve Českej republiky. V prípade kapitoly o bývalom Československu bolo čerpané najmä z dobových prác našich národohospodárov a dobovej tlače, hlavne zo zborníka *Obzor národohospodársky*. Hľadanie informácií ohľadne nemeckého prístupu bolo komplikovanejšie z hľadiska použitia priamych zdrojov a vyjadrení týchto národohospodárov, bolo potrebné využiť druhotné zdroje venujúce sa tomuto obdobiu. Početná literatúra bola rovnako dostupná aj na internete.

Táto práca bude rozdelená nasledovne:

Druhá kapitola bude venovaná národohospodárskemu prístupu ku zbrojeniu v Československu, na jednej strane bude jej prvá časť sústredená okolo prevládajúceho názoru reprezentovaného vrcholnými vládnymi predstaviteľmi Karlom Englišom, Aloisom Rašínom a Ladislavom Chmelom, v čase mieru a na ich opozíciu, Josefa Macka a Rudolfa Broža. Druhá časť kapitoly bude zameraná na reakciu našich národohospodárov na hrozbu vojny a zmenu ich teoretických názorov na zbrojenie pod týmto tlakom.

¹ (Chmela, 1938), str. 69

V tretej kapitole budú popisované detailnejšie jednotlivé aspekty národnoekonomického prístupu Hjalmara Schachta, C. F. Goerdelera a Hermana Göringa, predstavujúci nemecký prúd myslenia, niekedy býva toto obdobie označované za ukážku funkčnosti keynesiánskych teórií.

Štvrtá kapitola je zameraná na porovnanie uvedených dvoch konceptov.

II. PREDVOJNOVÉ ZBROJENIE Z POHLĀDU ČESKOSLOVENSKEHO

Táto časť práce je venovaná názorom československých národohospodárov na predvojnové zbrojenie v napätých tridsiatych rokoch 20. storočia. Situácia mladej otvorenej stredoeurópskej ekonomiky v tomto období sa s určitosťou nedá považovať za jednoduchú, čo sa výrazne prejavilo vo vytváraní názorov našich národohospodárov.

Československo vstúpilo v predvečer Veľkej hospodárskej krízy medzi krajiny zlatého bloku a naviazalo československú korunu v pevnom pomere k zlatu. Týmto sa napätie zo svetovej scény prenieslo aj k nám, ešte zeskalované protekcionizmom ostatných krajín Európy. Zvonka vyvíjali na Československo tlak najmä susedné krajiny, po konfliktoch s Maďarskom v dvadsiatych rokoch (ako reakcia na vznik republiky), začala v tridsiatych rokoch rásť hrozba agresie zo strany Nemecka. Z vnútorných faktorov je potrebné zdôrazniť vysokú nezamestnanosť, ktorá spôsobovala napätie v regiónoch. Z európskych krajín u nás najvýraznejšie relatívne poklesol vývoz, čo vyvolávalo nespokojnosť v Sudetskej oblasti, kde bola sústredená väčšina proexportne orientovaného priemyslu - priemysel textilný, sklársky, hračiek a hudobných nástrojov. Toto umocnilo popularitu strany Konrada Henleina, podporovanú Nemeckom, ktorá vystupovala v ostrom konflikte s vládou politikou a jej opatreniami. Koniec koncov samotný Engliš, medzičasom minister financií (1920-1931) a či guvernér Národnej banky (1934-1939), napísal podrobnú polemiku s volebným programom Sudetonemeckej strany, v roku 1938 vydaný „*Německý socialismus*“ jako program sudetoněmecké strany. Problém rozpočtových deficitov sa okrem roku 1935 (rok po prvej devalvácii koruny československej)² nebol uspokojivo vyriešený. Pridajme k tomu ešte otázku slovenského autonomistického hnutia a získame východiskovú pozíciu, z ktorej čerpali československí národohospodári v tomto období.

Československé ekonomické myslenie sa nevymedzovalo iba v pohľade na problémy týkajúce sa vlastnej krajiny. Asi najvýraznejší ideový rozpor je v porovnaní s nemeckými národohospodármi, preto som považovala za zaujímavé uviesť niekoľko názorov na vtedajší kontroverzný vývoj v Nemecku. Preto je nasledujúca kapitola rozdelená do dvoch častí, prvá z nich sa detailne venuje teoretickým východiskám z podmienok u nás, druhá z nich sa zaoberá teoretickými implikáciami našich národohospodárov ohľadne situácie v Nemecku. Prvá časť bude ďalej rozdelená na dva oddiely, prístup k zbrojeniu začiatkom a koncom tridsiatych rokov 20. storočia, aby sa zohľadnil posun v ekonomickom myslení spôsobený zvýšeným rizikom vojenského konfliktu.

2 (Klimecký, 1938), str. 690, Tabuľka č. 2

II.1. TEORETICKÝ PRÍSTUP KU ZBROJENIU V ČASE MIERU

II.1.1 HLAVNÝ TEORETICKÝ PRÍSTUP KU ZBROJENIU

Ak by sa mal pohľad vtedajších národohospodárov zhrnúť jednou vetou, bolo by určite najvhodnejšie použiť citát z prednášky Dr. Ladislava Chmela *Hospodárství a obrana státu*, prednesenej na pôde Českej spoločnosti národohospodárskej 4. apríla 1938, tzn. pol roka pred Mníchovským diktátom.

*Zbrojení a zvýšená příprava války nebo obrany státu stojí v naprostém protikladu se zásadami národního hospodářství.*³

Úmyselne používa politicky korektný výraz „príprava obrany štátu“ namiesto výrazu „príprava vojny“, čím zdôrazňuje pacifistický názor prevládajúci v spoločnosti, čo aj sám uvádza na začiatku prednášky. Čiže hlavnou úlohou hospodárskej politiky bolo zlepšovať životný štandard občanov, nie štátom iniciované financovanie zbrojenia, čoho výsledok znamená tento štandard znižovať.

Prvoradým cieľom tejto doby bolo podľa majority našich ekonómov naopak zvýšiť konkurencieschopnosť Československa a tak odstrániť následky Veľkej hospodárskej krízy. Psychologické faktory neistoty sa odrazili vo zvýšenej tezurácii peňazí u obyvateľstva, rovnako na peňažnom trhu sa prejavoval nedostatok dlhodobého úveru a zvýšená nedôvera bánk medzi sebou a podnikmi. Vtedajší guvernér Národnej banky Karel Engliš tejto situácii venoval svoju prednášku na zhromaždení Svazu československých spořitelien 23. júna 1934, pod názvom *Obnova peněžního trhu* (ktorá bola aj knižne vydaná a neskôr spolu s Rašínovou *Finanční a hospodářskou politikou československou do konce roku 1921* slúžila ako predloha pre vojnový Finančno-Hospodársky plán⁴). V uvedenej prednáške ostro odsudzuje zjednodušenie reality do výroku:

„Nemáme peněz“ a protože významem „peníze“ se rozumí nejen důchod a kapitál, nýbrž i oběhové značky, tedy bankovky, je důsledkem tohto volání požadavek po rozmnožení oběživa k financování nové výroby, k financování investic, zejména státních,

3 (Chmela, 1938), str. 13

4 Jedná sa o dokument pojednávajúci o vhodných národohospodárskych opatreniach v prípade vypuknutia vojny, bol vypracovaný v roku 1936 poprednými československými ekonómami. V prvej časti sa pokúšajú poučiť sa zo skúseností prvej svetovej vojny a vyvodit' možné implikácie pre prípad ďalšieho vojnového konfliktu. Opatrenia sa týkajú širokého spektra otázok, od všeobecnejších názorov na zásahy do chodu ekonomiky (čo najmenšie a „najbezbolestnejšie“), cez organizáciu štátnej správy a Národnej banky po menové opatrenia a financovanie Ministerstva obrany.

*k vrácení dávky z majetku pro tyto účely atd.*⁵

Zastáva názor, že nie je možné zvýšeným emitovaním bankoviek vytvoriť nový a lacný kapitál, obeživo a kapitál nie sú synonymá. Vo výroku „Nemáme peněz a proto rozmnožme obeživo.“ je chybná logika a takáto činnosť centrálnej banky by mohla viesť jedine k inflácii, ktorú na základe skúseností z Rakúsko-Uhorska počas prvej svetovej vojny, či povojnového Nemecka, považuje za najväčšie zlo, ktoré by mohlo nastať. Preto je úlohou každého národohospodára, ktorý ovplyvňuje vývoj krajiny, za každú cenu sa vyhnúť inflácii a aj politikám, ktoré by mohli mať tendenciu ju spôsobovať. Inflácia totiž vyúsťuje v ochudobnenie „drobných strádalů“, odoberá kúpnu silu z ich úspor a vkladov, teda je spoločensky nespravodlivá a smeruje k rozkladu hospodárskej sústavy. Celý svoj postoj vyjadril stručne a jasne takto:

*To by byla cesta šikmé plochy. Inflace dělati nebudeme*⁶.

Môže byť považované za úsmevné, že tento prístup snád' najvýstižnejšie popísal Josef Macek, ktorý vystupoval v opozícii voči spomínanému myšlienkovému prúdu:

*Každého řádného Čechoslováka má zamrazit, když čte nebo slyší sloveso „tisknout“ ve spojení s podstatným jménem „peníze“.*⁷

Bolo teda rozhodnuté nevydať sa cestou rozšírenia menovej bázy. Aké riešenie ale národohospodári uprednostnili? Dr. Chmela vo svojej už spomínanej prednáške vidí riešenie v zložitejšej ceste vnútornej reštrukturalizácie rozpočtu a zdôrazňuje najmä udržanie a zlepšenie životnej úrovne občanov, ako výsledok týchto opatrení.

*Národní hospodářství žádá přetvoření daňového systému podle hospodářských hledisek, snižování státních výdajů, rentabilitu prováděných investic, stoupání vývozu, rozšiřování úvěrových schopností v zahraničí, nízkou úrokovou míru a zvyšování životního standartu všeho obyvatelstva.*⁸

Ako paradox k tomuto stavia vojnu a zbrojenie samotné, ktoré naopak reprezentujú pokles životnej

5 (Engliš, 1934), str. 20

6 (Engliš, 1934), str. 28

7 (Macek, 1933), str. 32

8 (Chmela, 1938), str. 13

úrovne a celkovej hospodárskej aktivity. Iracionalita vojnového stavu vyjadrená jeho slovami snád ani nepotrebuje komentár.

Důkladná příprava války vyžaduje zvýšené daně, omezení exportu, provádění investic bez ohledu na jejich rentabilitu, postupné rozrušení měny, klesání životního standartu, klesající schopnost úvěrovou, omezení v tvorbě investic, tedy takových, které tvoří nové statky, v důsledku toho novou kapitálovou tvorbu a podobně. Kdyby s hlediska ryze hospodářského byly zbrojní investice produktivní, pak by musila být válka dobou nejvyššího hospodářského rozkvětu a v míru neobvyklé konjunktury.⁹

O to nezmyselnejším sa z jeho uhla pohľadu javí skutočnosť, že niektoré štáty investujú veľké finančné prostriedky do zbrojenia aj v čase mieru. Ak je má štát zodpovedný za životnú úroveň svojich obyvateľov v čase mieru a túto môže obetovať v prípade vojenského konfliktu iba pokusu o zachovanie štátnej existencie, ako je možné vnucovať ľuďom vojnové životné podmienky už pred jeho začatím? Dr. Chmela sa v tomto prípade znova stavia do opozície prípravu obrany štátu a jeho plynulú hospodársku aktivitu.

Výše nákladů upotřebených prostředků nemůže převýšit užitek, který má z opatření vzniknout podle účelu, k jakému bylo oněch prostředků užito. Kdyby stát už v hlubokém míru užíval takových prostředků, které sice mohou za války zabezpečit státní existenci, ale které by v mírové době způsobovaly vzhledem na hospodářský účel trvalou škodu, dospěl by tam, že by užité prostředky v krátkém čase nemohly zabezpečit ani válečný účel, t. j. zachování státní existence, protože by vyšší náklady předčasně vyčerpaly užitkové zdroje. Stát by neplnil ani mírový ani válečný maximální účel.¹⁰

Dozvedeli sme sa, že súdobí československí národohospodári neboli priaznivcami štátnych investícií do zbrojenia a možnosti vojenskej agresie, a to nielen z ideologického hľadiska, snažili sa zoškrtat' rozpočet, vyhnúť sa inflácii a zaviesť vhodné štátne zásahy na podporenie konkurencieschopnosti. Vlastné vnímanie samých seba v rámci zásahov štátu do hospodárstva hodnotili ako veľmi liberálne (na tomto mieste je nutné poznamenať, že pojem liberálne je potrebné vnímať relatívne voči štátom vo vtedajšom Európskom priestore, nie porovnávať s konceptom, ktorý si pod týmto pojmom predstavíme dnes). Celosvetovo v ekonomikách prevažoval model

9 (Chmela, 1938), str. 13

10 (Chmela, 1937), str. 24

monopolných spoločností, podporovaný silnou ochranárskou politikou jednotlivých štátov. Ekonómovia si boli vedomí možných tržných zlyhaní, a preto sa proti nim snažili bojovať spôsobom ešte výraznejšieho potlačenia voľného trhu – nútenou *syndikalizáciou*. Ak sa v dotyčnej výrobnnej oblasti pre povinný syndikát vyslovila „směrodatná část výroby“, boli menšie podniky štátom tlačené do vstupu do takéhoto kartelu, ukladal im sankcie za výstup z neho a vznik nových podnikov bol neoficiálne zakázaný (bol povoľovaný iba na základe špeciálnej koncesie). Takýto syndikát mal svoj vlastný štátny zastupiteľský orgán, ktorý mohol v jeho prospech lobovať a získať tak na trhu dokonca väčšie výhody v porovnaní s prirodzenými monopolmi. V roku 1937 pôsobilo v ČSR 820 kartelov; v československom kartelovom registri bolo v tom čase zapísaných 133 medzinárodných kartelov a syndikátov s československou účasťou, z toho 52 v kovospracujúcom a 46 v chemickom priemysle.¹¹

V princípe ale boli nimi navrhované opatrenia veľmi liberálne, zásahy štátu u nás sa sotva dajú porovnať s úrovňou štátnych investícií a snahou ovplyvňovať ekonomiku ako v prípade Nemecka či Ruska.

Liberálny pohľad tu reprezentuje individualistickú hospodársku sústavu (tzn. kapitalizmus) ako protiklad riadeného hospodárstva. Hlavným úskalím, na ktorom môže riadené hospodárstvo zlyhať je z väčšinového národohospodárskeho pohľadu tvorba cien. Cena v individualistickom systéme vzniká ako interakcia výroby a spotreby, čiže, súčasným slovníkom, je daná pomerom dopytu a ponuky. Tento vzťah je však v podmienkach rizika vojenskej agresie narušený a je teda dôležité zodpovedať otázku, či nie je potrebné vhodnou reguláciou cien zabrániť obchodníkom obohatiť sa na spoločenskej neistote.

Takýto zásah by však už bol prejavom riadeného hospodárstva, ktoré protirečí základnej línii myslenia našich národohospodárov. V oficiálnom Hospodársko-finančnom pláne (ďalej už iba „Plán“) sa píše:

*Regulace cen vylučuje volnou soutěž a je důsledkem zavedení řízeného hospodářství. Autoritativní rozhodování státu nahrazuje cenovým mechanismem a samo usměřňuje výrobní možnosti, rozdělování výrobků a zajištění hospodářské rovnováhy.*¹²

Dr. Chmela sa tejto téme venuje vo svojom rozbere *Válečné hospodářství Třetí říše* (1937). Ak chce

11 (Půlpán, 1990)

12 (Ministerstvo financí, 1936), str. 60

štát ovplyvniť ceny na vnútornom trhu, znamená to jednak zásah rázu „peněžne hospodárského“, okrem toho aj riadením chodu hospodárstva samotného.

Týmto by sa ale potlačili všetky prvky individualistickej hospodárskej sústavy, a mimo čierneho trhu, ktorý by potencióálne mohol vzniknúť, stratila by sa informatívna hodnota ceny, ktorá by bola stanovená centrálné štátom, čo by viedlo k ešte výraznejšiemu zhoršeniu nerovnováhy v ekonomike a situácie v spoločnosti.

*Jestliže tedy určitá cena je stanovena na jiné výši než na oné, na které by se samočinně ustálila, vyvolává se tím krise, která má za následek další státní zásah.*¹³

Tento postoj voči riadeniu cien ostáva rovnaký, v mierovom aj vojenskom období, ako zdôrazňuje Plán:

*Finanční metody za branné povinnosti jsou odvislé od hospodárského stavu státu. Jestliže bude ve státe zavedeno řízené hospodárství u všech statků, které mají význam pro obranu státu a výživu jeho obyvatelstva při ponechání individualistické soustavy, zasahuje stát silně do výrobního procesu a tím přijímá na sebe aspon část podnikatelského riska. Stát nemůže na sebe převzítí uplně podnikatelskou odpovědnost, protože by tím okamžikem nastal rozklad podnikatelské (individualistické) soustavy.*¹⁴

Avšak v určitých odvetviach je v prípade vojenského konfliktu reálna šanca zneužitia situácie špekuláciou, a teda má štát právo ovplyvňovať ceny vlastným rozhodnutím. Z tohto dôvodu považujú za vhodné riešenie nútené združovanie všetkých výrobcov v danej oblasti do organizácií, čím je vysvetlený vysoký stupeň kartelizácie na československom trhu. Toto sa týkalo v prvom rade ťažkého priemyslu, z pochopiteľných vyzbrojovacích dôvodov, a z menšej časti aj ľahkého priemyslu. Dr. Chmela sa vysvetľuje svoj postoj takto:

Aby stát mohl lépe určovat ceny, může tak učinit zreorganizováním hospodárství ve státe, a to buď monopolisací nebo nuceným sdružováním všech výrobců v určitých organizacích, v kterých všichni producenti určitého statku jsou povinne sdruženi. Rozsah výroby stanoví v normálních dobách tato organisace, za války stát podle

13 (Chmela, 1937), str. 76

14 (Ministerstvo financí, 1936), str. 59

*výrobní kapacity podniků a podle své potřeby.*¹⁵

Celkovo by sa mainstreamový postoj československých národohospodárov vyznačuje protrhovými tendenciami. Kapitulu uzavrieme citátom z Englišovej Obnovy peněžního trhu, ktorá jasne vytyčuje priority a ciele, ku ktorým treba smerovať.

*Znamená zmobilisovati kapitál daný, nepřekážeti tvorbě nového, a používati kapitálu, jehož není nadbytek, tak, aby znamenal maximum trvalého oživení hospodářského. Chceme se bráti touto cestou.*¹⁶

II.1.2 POLEMIKA S HLAVNÝM PRÍSTUPOM KU ZBROJENIU

Je zaujímavé, že polemika s uvedenými názormi nie je častejšia, v podstate sa sústreďuje iba okolo osôb Josefa Macka a Rudolfa Broža. Josef Macek, vyštudovaný právnik, bol hlavnou postavou opozičného smeru, pracoval na Ministerstve poľnohospodárstva a Pozemkovom úrade a stal sa profesorom na Vysokej škole obchodnej (ČVUT). Napriek tomu, že sa v tomto prípade jedná o významného československého národohospodára, minimálna časť jeho početnej bibliografie je zameraná na otázku zbrojenia, ktorá je pre našu prácu kľúčová. Preto budeme čerpať z jeho diela *Kam se poděly peníze? Co máme dělat? A jiné časové úvahy o cestě z krise*, krátkych esejí uverejňovaných postupne v časopise *Národní osvobození* v roku 1933. Veľký priestor venujeme rozboru diela Rudolfa Broža, ktorý sa téme venoval podrobnejšie. Brožove práce, ako práce jedného z hlavných ekonómov agrárnej strany, vyšli vlastným nákladom alebo v časopise *Venkov*, čo nám neumožňuje spoľahlivo ich označiť za mienkotvorné, na druhej strane sa jedná o výraznú kritiku vtedajšieho spôsobu ekonomického myslenia a uprednostňuje prístup u nás veľmi neprezentovaného keynesiánskeho pohľadu.

Jeho názory sú vyjadrené v dvoch knihách – *Jak z krise? Úvěrovým financováním zbrojení*, kde aplikuje myšlienku podobnú konceptu keynesovského multiplikátora¹⁷ na riešenie následkov krízy a zároveň zabezpečenie prípravy pre obranu štátu, a knihu *Příčiny naší hospodářské pohromy: Odpovědnost finanční politiky*, kde v spätnom pohľade z roku 1939 poukazuje na chyby, ktorých sa podľa jeho názoru vláda a Národná banka dopustili, a tým predĺžili efekt krízy a nepriamo spôsobili

15 (Chmela, 1937), str. 76

16 (Engliš, 1934), str. 31

17 Tento pojem nebol priamo použitý. J. M. Keynes po prvý raz použil výraz multiplikátor *The Means to Prosperity* vydanaj v roku 1933, ale nevieme, či sa tu Brož odkazuje práve na toto dielo. Keynesovo vplyvné dielo *General Theory of Employment, Interest and Money* bolo vydané až v roku 1936, tzn. v tom isto roku ako *Jak z krise? Úvěrovým financováním zbrojení*.

rozpad Československa. V prvom rade kritizoval „deflačnú politiku“, podporovanú Karlom Englišom a Rašinom, podľa Brožovho názoru devalvácie boli vykonané príliš neskoro a v nedostatočnej miere, a teda nemohli mať primeraný efekt na československú ekonomiku. „Deflačná politika“ podľa neho nie je riešením zvyšujúcich sa rozpočtových schodkov a nepodporuje oživenie chodu ekonomiky. Skôr naopak, argumentuje:

Deflační a peněžní politika zvyšuje břemena, uložená státu podporami v nouzi a pro veřejné blaho. Proto stát, který se snaží uvést do rovnováhy státní finance deflační politikou, poráží svůj vlastní cíl, zapaluje svíci na obou koncích, zvyšuje své výdaje a snižuje své příjmy.¹⁸

Za podmienok dodržiavania vtedajších hospodárskych zásad vidí budúcnosť Československa dlhodobo v apokalyptickej vízii:

Kolem naší republiky je postavena čínská zeď, ale šikmá: nahoře na zdi je cizina a dole pod zdí je Československo. Cizina pouští své zboží po šikmé ploše dolů k nám, my je zadržujeme povolovacím a devizovým řízením a Československo tlačí své zboží po šikmé ploše nahoru.

Dole pod zdí leží Československo, přes které od roku 1931 jezdí parní válec světové deflace a zmítá se v nedostatku a bídě při plných sýpkách.¹⁹

Deflácia podľa Broža nie je cesta z krízy. Aké riešenie teda navrhuje ako vhodnejšie?

V prvom rade vidí problém v disparite medzi svetovou a československou hladinou cien, a teda je potrebné dostať tieto dve hladiny na rovnakú úroveň, čo je značne problematické pri protekcionistickej obchodnej politike našej krajiny. Brož ako možnosť pripúšťa upustenie od systému zlatého štandardu a nechať korunu voľne plávať, aby sa mohla prispôbiť svojej reálnej hodnote a disparita medzi cenovými hladinami v zahraničí a u nás by sa vyrovnala.

Okrem toho predstavuje v tej dobe nový pojem *reflácie*, ako snahy o odstránenie disparity cenovej a o obnovenie cenovej rovnováhy zvýšením cien pomocou peňazí. Rovnako ako ostatní súdobi ekonómovia sa snaží vyhnúť strašiakovi inflácie, ktorá hospodársku situáciu destabilizuje. Zväčšenie menovej bázy by za normálnych okolností pôsobilo inflačne, v prípade počiatočnej nerovnováhy (v stave hospodárskej krízy) sa môže naopak prejavovať stabilizačne, pričom kúpna sila

18 (Brož, 1939), str. 54

19 (Brož, 1939), str. 24

ostáva nedotknutá.

Východiskem inflace je cenová rovnováha, východiskem reflace jest nedostatek cenové rovnováhy.

Vlivem inflace nastáva cenový rozvrat, který se ovšem v krátké době odstraní, vlivem reflace nastává cenová rovnováha.²⁰

Zároveň neuznáva konsolidáciu verejných financií cez zvýšenie daní, keďže zaťaží ekonomiku nerovnomerne a najviac najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva a podnikateľov. Zvýšenie daní potláča investície do podnikania a podnikateľskú inovatívnu činnosť, argumentuje výrokom J. A. Baťu, ktorý považuje Československo za jednu z najdrahších daňovo-podnikateľských krajín sveta, *za týchto okolností nebude nikto ochotný investovať do zvýšenia výkonnosti podniku ani halier*, čo by koniec koncov sám Baťa ani nikomu neradil (okrem toho sa v tomto období pomaly začínalo meniť chovanie zákazníkov, v Bratislave boli otvorené prvé obchodné domy Brouk a Babka, ASSOa spomínaný Baťa alebo žilinský Jánošík²¹). Brož ďalej využíva slová guvernéra amerického cedulového úradu E. R. Blacka, ktorý na zhromaždení akadémie politických náuk vyhlásil, že vláda by bola nemorálna, ak nie nečestná, keby nepoužila svoj úver, aby uľavila ľuďom v tiesni. „Spásou“ v tejto situácii je expanzívna monetárna politika, takzvaná konštruktívna finančná politika.

V době tísně, ve které jest část peněžních zásob zničena a hranice úvěru jsou zúženy a obmezeny, nemají veřejné investice (třeba to byly výdaje na zbrojení), pouze úkol, dáti lidem příležitost k práci po určitou dobu, nýbrž mají za hlavní úkol uvést nové peníze do oběhu, obnoviti zničené peněžné prostředky, napraviti deflační škody, uvést peněžní a úvěrové možnosti do toho stavu, v jakém byly před deflací, před krisí.²²

Podobne Macek podporuje toto riešenie, treba vytvoriť vhodné podmienky pre súkromné podnikanie, čo je rovnako záujmom štátnej politiky aj súkromným, a týmto rozprúdiť ekonomiku. Uvedomuje si v československej spoločnosti obavy z možnej inflácie spôsobenej týmito postupmi, a preto podobne vysvetľuje stabilizáciu, keďže aj s nízkou cenovou úrovňou sa môže byť hospodársky systém javiť nespravodlivo, inak povedané nestabilne.

Program „zvednout ceny“ se na první pohled nezdá žádoucí s hlediska sociálně–

20 (Brož, 1939), str. 41

21 (Hallon, 2011), str. 48

22 (Brož, 1939), str. 61

politického, protože se obecně myslí, že pouze nízké ceny jsou ceny spravedlivé. To je však názor povrchní, neboť i nízká cena může znamenat lichvu páchanou na tom, kdo za tak nízkou cen musí prodávat ať zboží, ať svůj pracovní výkon, chce-li býti živ.²³

Strach národohospodářov hlavného prúdu ironicky popisuje nasledovne:

Ve skutečnosti nejde ovšem o tiskařský lis – ten je tak nevinný, že by se na něm mohly tisknout ilustrace k bibli – ale jde o používání těch barevných reprodukcí, jímž se říká bankovky.²⁴

Brož však vníma hrozbu agresie zo strany Nemecka a bezbrannosť samotného Československa veľmi výrazne, preto navrhuje politikou úverovej expanzie vyriešiť oba hlavné problémy krajiny, ktoré on vidí ako klesanie životnej úrovne, ktorý by sa riešil napumpovaním nových peňazí do ekonomiky, ktorá by sa už potom sama uviedla do pohybu a zároveň by pôsobila smerom k celkovému rastu životného štandardu; na druhej strane budú tieto peniaze investované do ťažkého priemyslu a vyzbrojovania sa tak, aby sa krajina stala pripravenou na svoju obranu.

Náš stav hospodářský a ohrožení našeho státu vyžadují základní změnu naší finanční politiky: pryč od politiky deflační, která jest politikou úpadku a rozkladu, pryč od politiky nadhodnocování peněz ve zlatě, která znamená snižování cen, mezd a důchodů, obmezování úvěrů a platidel, pryč od staré finanční politiky, která z nás činí ostrov bídy, pryč od staré finanční politiky, která plodí bídu a nezaměstnanost. Tato stará finanční politika by nás mohla připravit o naši svobodu a způsobiti katastrofu státu, kdyby pro zdánlivý nedostatek peněz nebylo dáno na zbrojení tolik, kolik je třeba. Pouze nová finanční politika, politika úvěrové expanse a zdravých peněz může dáti lidu chléb a státu bezpečnost.²⁵

Čiže výstižne povedané Brožovými slovami:

Velkorysým zbrojením a jeho úvěrovým financováním dosáhneme dvojího cíle: překonání hospodářské krise a bezpečnost státu.²⁶

23 (Macek, 1933), str. 16

24 (Macek, 1933), str. 32

25 (Brož, 1936), str. 8

26 (Brož, 1936), str. 7

Okrem tohto názoru sa ozýva ešte jedna kritika vtedajšej hospodárskej politiky v časopise *Obzor národohospodársky*. Autor tvrdí, že štát by sa mal aktívne zasiahnúť v snahe o zvýšenie národného dôchodku, nielen ho pasívne prerozdeľovať. Odkaz na „konštruktívnu politiku hospodársku“ síce používa podobnú terminológiu ako vyššie spomínaný Rudolf Brož, avšak bližšie vysvetlenie, resp. implikácie pre vhodnejšiu hospodársku politiku chýbajú, a teda si nemôžeme byť istí, či naozaj autor podpísaný „ak“ zdieľal tento alebo značne odlišný názor.

Není možno jenom přesouvatí výdaje a určovatí, jaká část důchodu má býti věnována určitému upotřebení, nýbrž je nutno prorazití hranice této pasivní péče a vyvynoutí aktivní činnost k tomu cíli, aby se národní důchod opravdu tvořil, byl rozmnožen a pak teprve řádně distribuován. Konstruktivní polika hospodářská je nám nutností nejvíce v dobách, kdy potřebujeme maximálního národního důchodu, abychom unesli zvýšená veřejná břemena.²⁷

II.2. POSUN V TEORETICKOM PRÍSTUPE K ZBROJENIU POD HROZBOU VOJNOVÉHO KONFLIKTU

Ekonomické myslenie sa však začalo výrazne meniť, keď intenzívne vyzbrojovanie sa susedného Nemecka, jeho odstúpenie od medzinárodných mierových zmlúv uzavretých po prvej svetovej vojne a neochota platiť reparácie, vyvolávali značné znepokojenie a zvyšovalo sa riziko otvoreného vojenského konfliktu. Naši národohospodári v tejto situácii neprotirečili, že v prípade, ak bude náš štát dotlačený do vojny, je výhodnejšie nebyť v pozícii kompletne bezbrannej krajiny a uznali nutnosť nárastu výdavkov na zbrojenie. Pre ilustráciu, výška sumy rozpočtovanej na prípravu obrany štátu bola v roku 1937 až 8,6% národného dôchodku, čo zodpovedá 37,3% štátneho rozpočtu, v roku 1938 to bolo dokonca 11,4% národného dôchodku, tzn. 54,3%²⁸, a teda sme na obranu vydávali relatívne najviac z demokratických krajín.²⁹

27 (ak, 1938), *Obzor národohospodársky* str. 646

28 Pre porovnanie v súčasnosti sa jedná o podstatne nižšie percento. Pre Českú republiku sa v súčasnosti výdaje pohybujú pod 5% výdavkov zo štátneho rozpočtu a okolo 1% HDP. Konkrétne pre rok 2010 sa jednalo o 1,29% HDP a 4,1% celkového rozpočtu, v roku 2012 sa očakávajú výdaje vo výške 1,11% HDP a 3,7% celkového rozpočtu. Čo sa týka výdavkov na obranu v Slovenskej republike, pohybujú sa vzhľadom k HDP približne v rovnakej výške, v relatívnom porovnaní s celkovým rozpočtom je to spravidla o 1% menej ako v Česku. Dnes nie sú výdaje na výstavbu ciest, fabrík alebo vedu a výskum spojované s vojenskými výdajmi, a preto som nepovažovala za potrebné ich zohľadniť v pomere výdavkov na obranu k HDP a rozpočtu.

29 (Pavel, 2004), str. 35, pokračovanie v Tabuľkách a prílohách, Tabuľka č. 6 a Tabuľka č. 7

Tento posun sa odrazil aj v teoretických vyjadreniach československých národohospodárov, ktorí sa pod hrozbou vnútej vojny vzdali svojho pacifistického prístupu a začali sa dôrazne sústrediť na hospodársku prípravu krajiny na prípadnú vojnu. Svoje poznatky čerpali najmä zo skúseností prvej svetovej vojny, kde si uvedomovali dôležitosť spolupráce politických a hospodárskych síl na uchránení samostatnosti štátu. V krátkom období síce môžu niektoré štáty víťaziť, z dlhodobého hľadiska ale ich ekonomika nemusí byť schopná vydržať záťaž, ktorá by sa na ňu kládla. Tomuto problému sa venuje Dr. Chmela vo svojej prednáške:

Potvrdilo se, že strategie musí koordinovat prvky vojenské s politickými a hospodářskými. Zjistilo se, že zejména na poli hospodářském byly vykonány nepatrné přípravy a proto se některé státy právem domnívají, že tato nedokonalost hospodářských příprav zavinila vojenskou porážku, resp. oslabila vojenské vítězství nastalou hospodářskou anarchií.³⁰

V jeho analýze *Válečné hospodářství Třetí říše* už konkrétnejšie naznačuje, ktoré štáty mal na mysli.

Němci nikdy neuznají, že byli ve světové válce poraženi vojensky. Tvrdí, že jejich porážku zavinila nedostatečná příprava hospodářské mobilisace a finančních opatření.³¹

Čiže vo vojenskom konflikte sa nejedná výlučne o problematiku politiky alebo vojenskej stratégie. Dôležité je silné hospodárstvo, ktoré je schopné vydržať vojnové podmienky. Keďže v mierovom stave je štruktúra hospodárstva odlišná od vojrovej, je podľa Chmela podstatné vhodné a rýchle preskupenie finančných prostriedkov a reorganizácia tých odvetví, ktoré sú základom v čase branného stavu.

Úkolem hospodářské přípravy pro případ každé války je příprava reorganizace mírových hospodářských sil na potřeby válečné.³²

V zbrojení rozlišuje Dr. Chmela medzi dvomi druhmi štátov. Na jednej strane stoja štáty ako Československo, ktoré *zbroja ač po míru touží, a v pevné víře, že mír bude zachován*. Tieto

30 (Chmela, 1938), str. 3

31 (Chmela, 1937), str. 7

32 (Chmela, 1937), str. 7

zohľadňujú v prvom rade životný štandard svojich občanov a tomu prispôsobujú náklady na zbrojenie na základe ich rentability.³³

Na druhej strane ale existujú krajiny, ktoré sa rozhodnú pre prípravu vojenskej agresie voči ostatným štátom a s ohľadom na to modifikujú svoju hospodársku sústavu. Ako jeden z hlavných znakov týchto krajín je snaha o autarkiu, ktorá je pre tieto štáty podstatná. V prípade vojenského konfliktu sa totiž zmrazí medzinárodný obchod a oni by týmto spôsobom prišli o zásobovanie cennými surovinami a produktmi. V prípade, že by mal takýto štát ideálne prírodné bohatstvo všetkého druhu nejednalo by sa o až tak nezvyklý jav, ale keďže „*príroda nie je ku každému štátu rovnako štedrá*“ je medzinárodná výmena nutná. Autarkia vo vtedajšom stave prepojenosti svetových trhov by znamenala návrat do primitívnych hospodárskych foriem a pokles globálnej životnej úrovne, čo protirečí, ako už bolo spomenuté vyššie, hlavnému cieľu, ktorý majú národohospodári v mierovom stave dosiahnuť.

Rovnako sa za použitím taktík smerujúcich k autarkii sleduje vždy konkrétny účel, v tomto prípade zabezpečenie si prostriedkov pre vojenskú agresiu.

*Nelze mluvit o autarkii vůbec, nýbrž vzhledem k určitému účelu. Myslíme-li na snahu, abychom byli soběstační ve výrobě látek, stojíme před jiným problémem, než myslíme-li, abychom byli soběstační pro případ branné pohotovosti.*³⁴

Autarkia teda má svoj zmysel v prípade plánovania vojny. V časoch mieru však musí byť zamietnutá s väčším dôrazom. Dr. Chmela tu znova upozorňuje, rovnako ako Dr. Engliš³⁵, že na takýto postup je nutný štátny zásah do chodu ekonomiky, ktorý by rozrušil individualistickú hospodársku štruktúru. Okrem uvedeného by však stratili podniky motiváciu inovovať a zastavil by sa procesy, ktoré dnešným názvoslovím označujeme pojmom kreatívnej deštrukcie. Mnohé podniky by v podmienkach štátneho protekcionizmu naďalej pokračovali v svojej činnosti napriek značnej nerentabilite alebo neúmerne vysokým cenám.

Boj o dosažení relativní soběstačnosti je základním požadavkem přípravy na válku a k získání vysokého válečného potenciálu. Úplná mírová soběstačnost by ohrozila mezinárodní směnu, světové hospodářství a vedla by postupně k změně hospodářské struktury. Ta ovšem nebude u většiny států nikdy dosažitelná, ledaže by se vrátily do

33 (Chmela, 1938), str. 3

34 (Chmela, 1937), str. 29

35 (Engliš, 1937), str. 134

*primitivních životních forem bez nároku na moderní požadavky a technický pokrok. To státy nechtějí, neboť by tak utlumily válečnou techniku a vynalézavost.*³⁶

Tento stav sleduje Dr. Chmela na súdobom Nemecku. Na jednej strane sa investujú veľké finančné prostriedky na vyvolanie vojnovej konjunktúry, avšak životná úroveň nemeckých obyvateľov prudko klesá. Nemecko teda poprelo československými ekonómami uznávaný koncept o ciele štátu v mierovom období a umelo zavádza do hospodárstva vojenskej podmienky.

*Válka, jejíž hospodářské metody uplatňuje Německo v době, kdy svět věří v mír; je nejlepším důkazem omylu, jehož se Německo dopouští organisací své čtyřletky a hospodářským nacionalismem. Vysoká válečná konjunktura vedla k ochuzení národu, k zmenšení národního jmění a důchodu, k snížení životního standardu na hranici existenčního minima. Mezi válkou a dnešním německým, hospodářským stavem je velká analogie.*³⁷

Ako je ale možné, že sa národ nevzbúri proti takémuto postupu a vysokému poklesu životného štandardu? Dr. Chmela to vysvetľuje podriadením sa ideológii a propagande daného štátu:

*Velké národy těchto států jsou snad nuceny žít při soustavně snižovaném životním standartu, ale vštěpená ideologie umožňuje další snižování životní úrovně, aniž by veřejně byla dávana nespokojenost najevo.*³⁸

V teoretických názoroch na predvojnové zbrojenie je zaujímavovo odrazený marginalistický úžitkový koncept. Na vynaloženie nákladov na konkrétny obranný prostriedok je dôležité porovnať ujmu spoločnosti a jej zisky z tejto činnosti. Ak by náklady presiahli výnosy, táto činnosť je sama o sebe škodlivá a nie je vhodná v mierových podmienkach. Situácia sa ale mení, ak sa krajina ocitne vo vojenskom konflikte. Ujma zo straty suverenity národa a straty životov je nevyčísľiteľná, čo štát oprávňuje použiť akékoľvek prostriedky.

Mezi mírem a válkou je zásadní rozdíl v tom, že v míru pečuje stát o zlepšení ideálu člověka a národa, o zvýšení blaha svých občanů, za války však chrání svou existenci a samostatnost národa, nejenže obětuje stát k dosažení účelu, t.j. k zajištění vítězství,

36 (Chmela, 1937), str. 67

37 (Chmela, 1937), str. 26

38 (Chmela, 1938), str. 17

*tisíce životů a také majetek a důchod. Žádná újma nemůže tedy zastavit stát v opatrování prostředků, jde-li o zachování státní existence.*³⁹

Tento názor sa presadil pri písaní oficiálneho Hospodársko-finančného plánu. Jazyková podobnosť oboch vyjadrení naznačuje, že autorom tejto pasáže v Pláne je rovnako Dr. Chmela.

*Pro případ branné povinnosti, kdy jde o existenci a samostatnost národa, nejen že stát obětuje dosažení tohoto účelu, majetek a důchod, ale obětuje i život tisíce vojáků a prakticky je tedy mez, kam až může jít v opatrování prostředků neomezená. Neboť mez opatrování prostředků (únosnost) je dána tím, že za další jednotku státního příjmu by se již poskytl menší užitek pro národ, než škoda, vzniklá odejmutím této jednotky. Jde-li však o existenci a samostatnost národa není žádná taková újma, aby mohla zastavit u státu opatrování prostředků.*⁴⁰

V závere tejto časti spomeňme slová Vladimíra Klimeckého, ktorými vystihuje neistotu doby a predpovedá ešte väčšie komplikácie do budúcnosti:

*Zbývá nakonec velká otázka: jaká bude jednou později likvidace této politicky neklidné doby, která si vyžaduje nesmírných běžných nákladů a která zatěžuje neúnosným břemenem celé budoucí generace?*⁴¹

II.2.1 AKO ZÍSKAŤ FINANČNÉ PROSTRIEDKY NA OBRANU ŠTÁTU?

Československí národohospodári si už začínali uvedomovať riziko vojny a snažili sa na ňu pripraviť. Zásadným problémom ale bolo, z čoho tieto dodatočné výdavky financovať v situácii už aj beztak deficitného rozpočtu?

V praxi sa v Československu uvažovalo o využití štyroch spôsobov financovania, darovanie, dane, úver a rozmnoženie platív, ktoré si tu podrobnejšie popíšeme.

a) darovaním

Toto bolo považované za jeden z hospodársky neškodných spôsobov získavania financií, keďže funguje na dobrovoľnej báze a dopad na obyvateľov nemá psychologický rozmer (v porovnaní s daňami). Nepôsobí inflačne, čo bolo pre československých národohospodárov prvoradé kritérium a

39 (Chmela, 1937), str. 24

40 (Ministerstvo financií, 1936), str. 45

41 (Klimecký, 1938), Obzor národohospodársky, str. 688

zároveň napomáha odčerpávať obeživo, ktoré bolo tezaurované z dôsledku neistoty.

Sbírka má též určité měnové zřetele. Je jakýmsi protitlakem proti risiku, jež vyplývalo z okolnosti, že za květnového neklidu došlo místy k výběrům vkladů a že se mohla kupní síla, takto uvolněná, obrátit inflačně na trh (co se ovšem nestalo, ježto vklady se již zase vracejí do těchto peněžních ústavů). Paralyzuje se tedy do jisté míry risiko z peněz event. tesaurovaných, ježto se tím tyto prostředky včas odsávají z trhu.⁴²

Takýto dar bol odpočítateľnou položkou z daní a prispieť sa dalo na niektorú zo zbierok: Fond pro věčné potřeby národní obrany, Národní leteckú sbírku a sbírku „Motorisací k obraně vlasti“. Výzvy na darovanie na obranu štátu boli publikované v časopisoch a šírili sa aj rádiom a filmom.

b) daňami

Boli považované za primárny zdroj dodatočných financií týkajúcich sa zbrojenia⁴³. Obyvatelia a podniky boli zdaňovaní progresívnou daňou, i keď bola táto kritizovaná v Obzore národohospodárskom ako nie práve najvhodnejšej zvolenej z hľadiska prirodzenej daňovej únosnosti. Zaviedla sa mimoriadna daň z vojnových ziskov a zdvihli sa aj dane na luxusné statky, napr. „pivná daň“. Zaujímavosťou môže byť okrem využitia daní na alkohol alebo minerálne oleje, aké používame dnes, jednalo sa aj o dane z kypriacich práškov, gumového tovaru, hracích kariet alebo žiaroviek.⁴⁴

c) úver

Dôraz sa kladie na dlhodobé pôžičky, v krajnom prípade sa môžu využiť aj krátkodobé úvery, avšak treba si dávať pozor na riziko inflácie. Dôležité je, že kúpna sila ostáva na svojej pôvodnej hodnote, čo je aj uvedené v Pláne:

Tyto půjčky, pokud jsou čerpány z úspor a jsou určeny ku krytí finančního schodku, jsou hospodářsky bezvadné. Takovým úvěrem se kupní síla ani nezmenšuje, ani nezvětšuje, nýbrž presouvá se jen ze soukromých hospodářství na stát.⁴⁵

Možnosť brať úver závisí od ochoty trhu kupovať štátne dlhopisy. Keďže toto bolo čím ďalej, tým

42 (h, 1938), Obzor národohospodársky, str. 562

43 (Berák, 1937), str. 658

44 (Klimecký, 1937), str. 647

45 (Ministerstvo financií, 1936), str. 31

ťažšie, snažilo sa Ministerstvo financií v spolupráci s Ministerstvom národnej obrany vymyslieť iné spôsoby získavania finančných prostriedkov. MNO navrhovalo platby v dlhopisoch pre podniky pracujúce verejných zákazkách (jednalo by sa o 8-10% z danej sumy projektu). Týmto konceptom sa inšpirovali v susednom Nemecku, od špeciálnych mefo zmienek iniciovaných H. Schachtom. Tento návrh nebol úspešný, pretože protirečil liberálnemu prístupu československých národohospodárov, boli očakávania, že by podnikatelia tejto zmene prispôbilibi svoje ceny a navyše bola veľká časť projektov už v prevádzke.

Na začiatku roka 1938 ale bol tento koncept pozmenený a bol prijatý zákon č. 77/1938 Sb. Z. a n., ktorý stanovoval povinnosť podnikom, fondom, bankám a niektorým sociálnym zariadeniam alokovať časť svojich prostriedkov do štátnych papierov. Miera, v akej boli podniky nútené prijímať štátne dlhopisy voči svojim vkladom nebola rovnomerná, napr. akciové banky minimálne 12%, zemské peňažné ústavy 25% a Poštová sporiteľňa až 50% z vkladov na vkladných knižkách (tzn museli investovať danú časť svojich aktív do štátnych dlhopisov).⁴⁶

Boli využívané aj krátkodobé štátne dodávateľské poukážky, podnikom preplácali v lehote 6 mesiacov, čím sa presunul akútny nedostatok finančných prostriedkov na neskôr, časom ale bola Národná banka nútená preplácať viac dodávateľských poukážok ako vydávala (firmy prestávali akceptovať takéto platby) a teda tento spôsob nepomohol s riešením pôvodnej komplikácie s likviditou.

d) rozmnoženie platív

Ako posledná možnosť sa uvažuje o rozmnožení platív, ktoré naši ekonómovia odsudzujú ako najhorší spôsob, keďže tlačenie bankoviek môže pôsobiť výlučne proinflačne.

*Jestliže však musí nakonec – a časově již v první linii – sáhnout stát k tisku peněz (úvěr u cedulové banky je v tom případě eufemický název pro tisk bankovek), třeba dbáti, aby se nepříznivý účinek inflace, pokud lze mírnit. To je nakonec hlavní problém.*⁴⁷

Zároveň je tu otvorená možnosť jeho využitia v prípade, že predošlé tri spôsoby získavania finančných prostriedkov zlyhajú.

*Dlouhodobý úvěr u cedulového ústavu bud' použit jen v nejkrajnějším případě.*⁴⁸

46 (Pavel, 2004), str. 50-51.

47 (Ministerstvo financií, 1936), str. 45

48 (Ministerstvo financií 1936), str. 77

II.2.2 POHĽAD NA NEMECKO

V predchádzajúcej časti boli bližšie objasnené hlavné zásady prítomné v teoretickom myslení československých národohospodárov. Československo ako krajinu nemôžeme vnímať vo vákuu a preto je určite zaujímavé uviesť, ako bol pozorovaný vývoj v susednom Nemecku, ktorý bol v teórii aj v praktických dôsledkoch podstatne odlišný.

Primárne sú akceptované dosiahnuté úspechy pozitívne, v Obzore národohospodárskom sa toto označuje ako najzaujímavejšie obdobie hospodárskej a finančnej histórie modernej doby, avšak vždy je potrebné v konečnom dôsledku tieto úspechy poprieť a vyzdvihnúť hospodársky prístup Československa. Za uvedené je najvypovedajúcejší citát z analýzy Hitlerovho prejavu o vývoji hospodárstva uverejnenej v Obzore, kde sa píše:

Kancelárova reč jest nakonec stejnou, ne-li ještě větší chvalořečí na hospodářské poměry československé.⁴⁹

Podrobnejšiu analýzu nemeckej situácie nájdeme v prednáške Dr. Chmela *Hospodárství a obrana státu*, kde je uvedených osem zásad vojnového hospodárstva, všetky z nich Nemecko v tomto období spĺňalo, čo napĺňalo hrozbu vojnového konfliktu.

1. štátnou autoritou riadené hospodárstvo v produkcii, distribúcii a spotrebe (u nás odsúdené ako rozrušenie individualistickej hospodárskej sústavy a teda znižujúce efektivitu ekonomiky a tým pádom znižujúce životnú úroveň);
2. tvorba zásob, zvyšovanie vlastnej výroby, hľadanie nových zdrojov;
3. výroba substitútov (bod 2. a 3. by sme mohli súhrnne označiť ako autarkčné snahy);
4. regulácia dovozu a vývozu;
5. organizácia pracovných síl a dopravných prostriedkov;
6. úprava styku s neutrálnymi štátmi na podporu vojenskej výroby a spotreby;
7. uplatnenie vojnových finančných metód;
8. hospodárska propaganda.⁵⁰

Celé nemecké hospodárske myslenie a dianie sa sústreďuje okolo snahy podriadiť všetku ľudskú činnosť záujmom štátu, myslené posilneniu jeho hospodárskej sily na obranu a vojenskú agresiu.

⁴⁹ (mh, 1938), Obzor národohospodárský, str. 167

⁵⁰ Pre podrobnejšiu analýzu jednotlivých zásad viď. Chmela (1937).

Československí národohospodári na jednej strane uznávajú extrémnu rýchlosť konjunktúrneho rastu v Nemecku, avšak nedôverujú finančným metódam, ktoré napomohli jeho vzniku. Postoj k čarovnému výrazu „Wehrwirtschaft“ (princípy vojnového riadenia hospodárstva v čase mieru⁵¹) vzbudzuje rozporuplné reakcie, keďže sústreďuje, na vkus našich liberálnych ekonómov, v rukách štátu príliš veľkú moc nad hospodárstvom, umožňujúc na jednej strane systematické verejné investície, pravdaže do zbrojného priemyslu, na druhej strane vytesňuje a zakazuje súkromné investície. Dr Mayer vo svojej prednáške *Hospodárske základy obrany štátu* prednesenej na valnej hromade odboru 1. apríla 1938 pod záštitou Českej spoločnosti národohospodárskej, odkazuje na dielo nemeckého ekonóma Rotha, ktorý s konceptom „zlatých guliek“ presadzuje aplikáciu vojnových princípov do mierového hospodárstva, s cieľom hospodárskeho rastu - na úkor okolitých štátov. Štátu v Nemecku prakticky nebránia žiadne obmedzenia v zasahovaní do chodu ekonomiky, čo je aj náležite využívané na jej usmerňovanie. Toto ale už nenecháva nikoho na pochybách, ako usudzuje Mayer, už sa v tomto prípade nejedná o voľný trh založený na individualistických princípoch, ale o štát totalitný.

Jak daleko pokročila hospodárska válka, toho dokladem jsou názory německých národohospodářů a interpretů válečního hospodářství, z nichž uvádím jen jeden výňatek. Rothe praví v knize „Wirtschaftskrieg und Kriegswirtschaft“, že zásady obrany státu pronikly i do mírového hospodářství, a že zejména se uplatnily ve světové politice. Projevují se ve využití vlastní hospodářské síly anebo využití hospodářské slabosti třetího, v uzavírání dohod, jež mají ulehčiti postavení spojencovo..⁵²

Za kľúčový argument pre odmietnutie spôsobov použitých v Nemecku u nás je centrálna otázka zachovania životnej úrovne.

Uplatňované hospodárske metódy a nezvyklý spôsob financovania umožňujú Nemecku v dobe pomerně krátké rychlé vyzbrojení a zvyšování válečního potenciálu; ale používané metódy, které jsou vpravdě válečné, mají válečné důsledky: soustavné zhoršování hospodářské situace za současného snižování životního standartu.⁵³

Za jeden z problémov, ktoré Chmela teraz v susednom Nemecku registruje, je disparita medzi

51 Podrobnejšie je tento termín skúmaný v štúdií A. E. Simpsna z University of Arkansas: Wehrwirtschaft: An Aspect of Nazi Economic Theory (dostupné online libinfo.uark.edu/aas/issues/1956v9/v9a10.pdf)

52 (Mayer, 1938), str. 8

53 (Chmela, 1938), str. 142

cenovou hladinou tam a vo svete. V Nemecku bola mena úmyselne nadhodnotená. Chmela negatívne vnímal klesajúci životný štandard a nepriateľskú nemeckú medzinárodnú obchodnú politiku, avšak dúfal, že je otázkou času, kedy bude vnútorný spoločenský tlak silný dostatočne na to, aby bola devalváciou nastolená pôvodná rovnováha a teda sa životný štandard opäť zvýšil a upustilo sa od autarkčných snáh.

*K devalvaci dojde tehdy, až budou splněny politické a hospodářské cíle, nebo až německé vnitřní poměry hospodářské a sociální donutí vládu k změně hospodářské politiky a tím k zrušení německého hospodářského nacionalismu a separatismu.*⁵⁴

V opozícii k tomuto pohľadu stojí Rudolf Brož, ktorý poukazuje na úspešnosť nemeckého modelu a odporúča obdobné opatrenia pre využitie v Československu. Ako už bolo spomenuté vyššie, cestu z následkov Veľkej hospodárskej krízy vidí z keynesiánskeho uhla pohľadu a teda monetárnou expanziou.

*Jest to politika hojných a laciných peněz a úvěru, která usnadnila německé zbrojení. Těchto laciných peněz bylo dosaženo záměrnou politikou Říšské banky, která rozšířením úvěru a operacemi na volném trhu vytvořila hojnost platidel a likviditu bank. Co je hojné, je laciné. Německé zbrojení a německé oživení točí se stále kolem Říšské banky.*⁵⁵

54 (Chmela, 1937), str. 140

55 (Brož, 1936), str. 54

III. PREDVOJNOVÉ ZBROJENIE Z POHLĀDU NEMECKÉHO

V tejto kapitole sa zameriame na teoretický pohľad na zbrojenie v susednom Nemecku.

Podobne ako Československo, nachádzalo sa Nemecko takisto v zložitých ekonomických podmienkach, a teda prvoradým problémom bolo riešiť následky krízy, so stagnáciu výroby a 6 miliónovou „armádou“ nezamestnaných. Tu bola situácia o to náročnejšia, že obdobie relatívnej stabilizácie po prvej svetovej vojne bolo značne kratšie ako u nás. Hyperinflácia v dvadsiatych rokoch, ktorá dosahovala rádovo desaťtisíce percent, zničila všetok kapitál, ktorý mal možnosť obnoviť sa po vojne. Rovnako aj výrazne vplývala na psychiku obyvateľov a formovanie ich očakávaní do budúcnosti, a teda opätovná kríza v tridsiatych rokoch hrozila sociálnymi nepokojmi v oveľa väčšom rozsahu ako v relatívne pokojnejšom súdobom Československu.

Na úrovni štátnej správy sa okrem toho riešil problém tribútov, ako sa v Nemecku označovali vojnové reparácie. Platba týchto bola zmiernená podľa Dawesovho plánu (1923), čo síce umožňovalo v krátkodobom horizonte stabilizovať menu a prilákať zahraničných investorov, avšak Nemecko sa stalo závislejším na zahraničných trhoch a vzniklo riziko že každá potencionálna komplikácia v americkej ekonomike sa automaticky odrazí aj tu. (čo sa koniec koncov stalo počas krízy roku 1929). Avšak čoskoro sa ukázalo, že aj záväzky z Dawesovho plánu sú neudržateľné, najmä z dlhodobého hľadiska (tento plán mal nekonečný horizont) a teda vznikol nový Youngov plán platný na 59 rokov s odlišnou výškou tribútov.

Ďalším špecifikom Nemecka bolo jeho medzinárodná akceptácia po prvej svetovej vojne. Na jednej strane museli platiť povojnové škody ostatným štátom, na druhej strane bola jeho priemyselná výroba pod drobnohľadom medzinárodného spoločenstva, rovnako aj nemalo úplnú kontrolu nad časťou svojho územia a armáda nad 100 000 vojakov a znovuvyzbrojenie celkovo boli zakázané.

Toto sú hlavné otázky, na ktoré sa snažili nemeckí národohospodári nájsť odpoveď v tomto období.

Okrem toho je potrebné zdôrazniť vzťah tvorby hospodárskych politík a ideológie a politiky samotných. Na rozdiel od Československa, ktoré zo svojho liberálneho uhla pohľadu v reakcii na vzniknuté problémy vystupovalo skôr pasívne, v Nemecku boli politika a hospodárstvo úzko spojené, pričom druhé menované podliehalo prvému. A teda keď sme v prípade Československa hovorili o teoretických názoroch národokonomov, ktoré museli byť neskôr zmenené z dôvodu nepriaznivých okolností, tu bude teoretický názor a praktická aplikácia týchto myšlienok totožná. To síce nemusí platiť o samotných výsledkoch týchto opatrení, keďže tieto nie vždy (možno by bolo výstižnejšie povedať málokedy) boli úspešné v súlade s pôvodným plánom.

Kapitola bude rozdelená do dvoch častí: V prvej časti si priblížime prístup nemeckých národohospodárov na začiatku tridsiatych rokov, a teda najmä politiku Hjalmara Schachta a jeho reakciu na krízové roky, vrcholiace „Novým plánom“. Koniec tridsiatych rokov a s nimi aj zmena prístupu ku zbrojeniu bude opísaná v druhej časti, Schacht sa spolu s Carlom Goerdelerom presunie do opozície voči prevládajúcemu názoru zhodnému s politikou Hermana Göringa, podporovaného Hitlerom.

III.1. ZDROJE INFORMÁCIÍ O OBDOBÍ PREDVOJNOVÉHO NEMECKA

Existuje početná literatúra usilujúca sa vysvetliť nástup NSDAP a Hitlera k moci, najmä vo svetle udalostí druhej svetovej vojny, a ktorá sa snaží nájsť odpoveď na otázku, či by to boli tieto udalosti možné dnes. Rovnako z národohospodárskeho uhla pohľadu sa v Nemecku jedná o veľmi zaujímavé obdobie, keď sa porazený štát v podstate bez prostriedkov dokázal znovu vyzbrojiť a vyvolať vysoký konjunktúrny rast. Táto okolnosť fascinovala jednak súdobých ekonómov (ako sme už spomínali „hospodársky zázrak“⁵⁶ z Obzoru), takisto aj dnešných. Bohužiaľ priame vyhlásenia nemeckých národohospodárov tohto obdobia nie sú u nás často dostupné, na rozdiel od československých diel. Okrem toho, že niektoré materiály boli zničené, vyznačovali sa niektorí aktéri značnou neochotou zapisovať svoje názory, konkrétne Hitler zaznamenával svoje myšlienky iba v prípade najvyššej dôležitosti. Bolo teda potrebné čerpať z druhotných zdrojov, na získanie širšieho prehľadu o tomto období bola užitočná kniha Alana Bullocka *Hitler a Stalin: Paralelné životopisy*. Okrem toho som z tohto širokého spektra zdrojov pre bakalársku prácu vybrala nasledujúce zdroje. Carr, W. (1972) *Arms, Autarky and Aggression. A study in German Foreign Policy, 1933-1939* a *Germany's Economic Preparations for War* (1959) od B. H. Kleina. Z hľadiska štatistických údajov a ich spracovania bola užitočná publikácia Carrol, B.A. (1968) *Design for total war: Arms and economics in the Third Reich*.

Ďalším problémom bola relatívna komplexnosť tematiky, kde chod štátu, a teda ekonomiky, ovplyvňovali rôzne mocenské hry. NSDAP sa riešeniu ekonomických problémov vo svojom volebnom programe venovala skôr okrajovo, i keď sľubovala zníženie nezamestnanosti či zvýšenie životnej úrovne, neboli uvedené konkrétne riešenia, ktorými by sa mohlo toto dosiahnuť. Podobne po nástupe k moci neprezentovala celistvý ekonomický program, ktorého by sa chcela pridŕžať. Preto som sa rozhodla venovať sa v tejto kapitole výlučne tým aspektom nemeckého národného hospodárstva, ktoré bolo protirečivé, resp. odlišné, od téz prevládajúcich u nás, s ohľadom na ich

56 (Levit, 1938), str. 670

neskoršie porovnanie. Opatrenia zvolené Schachtom a Göringom používali v podstate podobné metódy, tie sa ale líšili svojím rozsahom a intenzitou (preto aj rozdelenie do dvoch samostatných kapitol).

III.2. HLAVNÝ TEORETICKÝ PRÍSTUP KU ZBROJENIU ZAČIATKOM 30.ROKOV

III.2.1 SCHACHT A KEYNES

Ako už bolo spomenuté, neexistovala nijaká jednotná koncepcia opatrení na riešenie krízy. Vo veľkej miere boli hospodárske politiky prebrané z predtým kritizovaného systému Weimarskej republiky a obohatené o niektoré nové prvky. V Nemecku nenastalo podriadenie ekonomiky ideológii ako v Rusku, i keď výsledok nemeckých reforiem bol podobný v riadení hospodárstva štátom.

Jedným z kľúčových opatrení sľúbených v predvolebnom programe, ktoré sa NSDAP rozhodla splniť, bol boj s nezamestnanosťou a jedným z kľúčových opatrení v boji s nezamestnanosťou (6 miliónov ľudí v roku 1932, čo predstavovalo 30,1% celkovej pracovnej sily) boli zvýšené štátne investície. Často spomínaným je rozsah investícií do zbrojenia a s ním súvisiaceho štátneho priemyslu. Toto opatrenie sa ukázalo ako veľmi účinné, ale zároveň kontroverzné - ako sme si už mohli všimnúť v komentároch československých národohospodárov, pretrvávali obavy ohľadne prehriatia ekonomiky a rizika ešte väčšej nadchádzajúcej krízy. Schacht podporoval veľké štátne projekty do ťažkého priemyslu, výstavbu diaľnic (s čerpacími stanicami so strechou zhodnej farby ako povrch diaľnic, aby v prípade vojenského konfliktu ich nebolo možné identifikovať a zničiť nepriateľskými lietadlami), štátnych fabriek či baní.

Čo sa týka presného číselného vyjadrenia zdrojov, ktoré smerovali do zbrojenia krajiny, objavuje sa tu veľký metodologický spor medzi jednotlivými vedcami. Má sa výstavba diaľnic a celková podpora motorizácie považovať za zbrojenie krajiny, alebo nie? A čo zvýšená produkcia ocele? Pre ilustráciu rozsahu výdavkov v tejto oblasti v Tabuľke č.8 v Tabuľkách a prílohách vidíme vývoj v štruktúre štátnych výdavkov, tieto tabuľky od Carrola v *Design for total war: Arms and economics in the Third Reich* zohľadňovali predošlé dve skupiny výdavkov takisto ako zbrojenie. Všeobecne však môžeme povedať, že finančné prostriedky vynaložené na zbrojenie v tomto období značne stúpajú. Absolútna výška ostatných prostriedkov však ostáva približne rovnaká a mierne rastúca, z čoho by sa mohlo usudzovať, že ak štát investoval viac do zbrojenia, minimálne neznižoval svoje investície do ostatných oblastí. Ďalšie odhady sú uvedené v Tabuľkách č. 9 a 10 v Tabuľkách a prílohách.

Na rozdiel od väčšiny publikácií zaoberajúcich sa Nemeckom v tomto období, vrátane hlavných výhrad našich národohospodárov uvedených vyššie, dochádza B. H. Klein k podobnému záveru, že

vinou investícií do ťažkého priemyslu nedošlo k zníženiu životného štandardu obyvateľov, naopak. Napríklad výstavba diaľnic a zvýšené stimuly pre motorizáciu (pre každého cenovo dostupné autá, odtiaľ aj názov Volkswagen – ľudové auto, a pod.) sú znakmi snahy o zvyšujúcu sa životnú úroveň. Medzi rokom 1930 a 1938 došlo k štvornásobnému nárastu využitia osobných automobilov a strojnásobeniu počtu nákladných áut, dokopy počet vozidiel stúpol na 340 000⁵⁷. V porovnaní s výzbrojou a početnosťou vojakov na začiatku prvej svetovej vojny malo Nemecko pred druhou svetovou vojnou výrazne horšiu pozíciu, čiže to by znamenalo, že aj menšia ujma na životnej úrovni by znamenala väčší prírastok pre zbrojný priemysel, avšak k tomuto ochudobneniu súkromnej spotreby nedošlo v rozsahu diktovanom ostatnou literatúrou. Klein vyslovil hypotézu, že k uvedenému kroku nemuselo dojsť, keďže Hitler počítal s plánom Blitzkriegu, bleskovej vojny, a teda nepredpokladal nutnosť väčšej armády pripravenej na dlhotrvajúci vojenský konflikt. Štátna expanzia zbrojného a ťažného priemyslu teda nebola prevedená na úkor súkromného sektoru.

*Toto porovnanie naznačuje, že odklon zdrojov z civilnej ekonomiky nastal iba v tej miere, aby bolo zabránené súkromnému produktu vystúpiť nad svoj vrchol z rokov 1928 – 29.*⁵⁸

Toto však ale neplatí pre súkromné investície, ktoré v tomto období dosahovali maximálne 70% zo svojej hodnoty z predkrízového roku 1929. Naplno sa teda prejavil vytesňovací efekt štátnych investícií.

Často sa toto obdobie vo vývoji Nemecka označuje ako výstavný prípad na potvrdenie úspešnej aplikácie Keynesových teórií v praxi, a to ešte predtým, ako jeho teórie získali popularitu. Nemecká vláda bola dokonca prirovnaná ku Keynesianer vor Keynes, Keynesiáncom pred Keynesom.⁵⁹ Zdôrazňuje sa pozitívny vplyv štátnych stimulov na hospodárstvo a jeho zotavenie sa po kríze. Na tomto mieste je určite vhodné spomenúť Working Paper Albrechta Ritschla publikovaný v roku 2000 *Deficit Spending in the Nazi Recovery, 1933-1938: A Critical Reassessment*. Ten rovnako ako ostatní nepopiera podporný charakter týchto vládnych výdajov, avšak považuje ich význam za značne precenený. Po roku 1936 bol vývoj v Nemecku rovnocenný so situáciou v Anglicku alebo Amerike, kde však bola expanzívna politika využitá v oveľa menšej miere. Navyše podľa Ritschlových prepočtov bol tento impulz príliš malý vzhľadom na jemu prislúchajúci rozpočtový

57 (Mitchell, 1975), str. 639

58 (Klein, 1959), str. 18, Originál: These comparisons indicate that a diversion of resources from the civilian economy occurred only to the extent that private output was prevented from increasing beyond the 1928 – 29 peak level.

59 Vid'. rovnomenná kniha Keynesianer vor Keynes, napísaná G. Garveyom (1976)

deficit, ako býva vysvetlený v keynesiánskej teórii. Vysokú mieru rastu, aká bola pozorovaná v Nemecku, by bolo tým pádom možné vysvetliť iba výdavkami podstatne vyššími, kde by deficit dosiahol dva až päťnásobok využitej hodnoty. Z uvedeného vyplýva, že sa zotavenie ekonomiky po kríze dostavilo v prvom rade z iných dôvodov.⁶⁰

Investíciám do zbrojenia a ťažkému priemyslu ale bola na začiatku tridsiatych rokov venovaná pozornosť viac ako iným metódam, pozrime sa na túto metódu podrobnejšie.

III.2.2 MEFO

Schacht, už ako Minister financií v roku 1934, sa teda pokúsil rozhybať ustrnutú ekonomiku pomocou zvýšených investícií do zbrojenia, snahou vyvolať tzv. vojnovú konjunktúru. Ako ale získalo chudobné Nemecko na vysoké výdavky peniaze? A ako mohlo investovať do zbrojenia (ktoré mali medzinárodnými zmluvami zakázané) také vysoké čiastky bez toho, aby to pritiahlo pozornosť medzinárodného spoločenstva?

Ríšska banka mala výnosom z roku 1924 v Reichsgesetzblatte⁶¹ povolené požičať Ríši maximálne sumu 100RM na obdobie troch mesiacov, na konci roku museli byť všetky záväzky vyrovnané (podobne boli povolené aj pôžičky Ríšskej pošte a Ríšskym dráham, každej do výšky 200RM). Tieto transakcie by ale v zahraničí vyvolali protesty a sankcie za nedovolené zbrojenie.

Jednoduchým spôsobom, pre medzinárodné spoločenstvo nepostihnuteľným, bolo označenie zvýšených investícií do zbrojenia ako vytváranie zamestnaneckých miest. Táto metóda ale mala limitované využitie a preto bolo potrebné, aby Dr. Schacht vymyslel nenápadný spôsob financovania, ktorý by umožňoval vynaložiť oveľa vyššie objemy mariek.

Bola vytvorená firma s názvom Metallurgische Forschungsgesellschaft, tzn. Hutnícka výskumná spoločnosť (vznikla spojením spoločností Krupp, Siemens, Gutehoffnungshütte a Rheinmetall), ktorej účelom bolo za poskytnuté služby ťažkému priemyslu platiť svojimi poukážkami, ktoré boli podľa mena firmy nazývané *MEFO poukážkami* (niekedy aj *sola zmenky*). Tie poukážky boli voľne zmeniteľné v Ríšskej banke za marky, a teda vysoko likvidné, časom sa stali súčasťou portfólia aj mnohých súkromných bánk. Boli vydávané s dátumom splatnosti 6 mesiacov, avšak každé 3 mesiace sa mohla táto doba znova predĺžiť, pričom presný počet všetkých poukazov nebol nikdy zverejnený, čím sa predchádzalo možným inflačným tlakom spôsobených ich vysokou emitáciou. Toto bol to odporúčané zázračné keynesiánske riešenie, ktoré navrhovali v Československu Macek a Brož.

60 (Ritschl, 2000), str. 18

61 (Reichsgesetzblatt, 1924), II, p. 241

Do začiatku vojny sa dostalo do obehu mefo poukážky v hodnote 12 miliárd RM⁶² (pre porovnanie, za rovnaké obdobie 19 miliárd RM v bežných dlhopisoch).

III.2.3 NEMECKÁ SNAHA O AUTARKIU

*System zlaté měny není ani kapitalistickým vynálezem, ani dogmatem světového názoru, nýbrž technickým a účelovým zařízením. Duchovní podstatu dodávaly zlaté měně před válkou ony proudy světového názoru, které se vyznačovali mezinárodní dělbu práce a které byly světovou válkou a poválečným vývojem zničeny. Zkušenosti nedávné minulosti však ukázaly nebezpečí příliš velké závislosti jednotlivých národních hospodářství na sobě a měnící se situaci světového trhu.*⁶³

Že pád na americkej burze spustil Veľkú krízu, ktorá sa potom preniesla aj na územie Európy, bolo podľa názorov nemeckých národohospodárov spôsobené prílišnou prepojenosťou trhov, a teda jediným spôsobom ako sa brániť proti potencionálnym budúcim krízam, ako bola táto, je príklon k autarkii a protekcionizmu (tento názor nebol nemeckým špecifikom, prvky protekcionizmu a izolácie boli prítomné vo všetkých krajinách, vrátane Československa). Tento systém je určite považovaný za vhodný v prípade vojenského konfliktu, keď dodávka tovarov zo zahraničia pravdepodobne ustane, je treba ale zdôrazniť, že v tomto období sa krajina prezentovala svojimi pacifistickými názormi. To, čo sa dopestuje a vyrobí v Nemecku, bude dostačujúce pre populáciu, nadbytky sa vyvezú do zahraničia a za ne sa zabezpečia tovary, ktoré nie sú schopné vyrobiť samy. V prípade niektorých surovín je možné ich vyrobiť syntetickou cestou, ako to bolo v prípade ropnej náhrady z uhlia či používania buničiny miesto gummy. Tieto spôsoby boli určité technologicky možné, nie vždy však cenovo výhodné.

Nemeckí národohospodári si prirodzene uvedomovali, že nie je možné, aby sa Nemecko stalo úplne sebestačnou krajinou, keďže jeho prírodné bohatstvo tomu nezodpovedalo, a teda autarkčné snahy pokračovali úsilím o zviazanie si satelitných štátov, ktoré by zostali lojálne v predajoch svojich prebytkov obilia v budúcnosti. Znova sa jedná o opatrenia prevzaté z predchádzajúceho obdobia, a teda autormi nemeckých stratégií pod vedením nacistickej strany, medziiným aj snaha o poľnohospodársku autarkiu, boli v skutočnosti ekonómovia a politici z Weimarského obdobia, predovšetkým Brüning a von Papen. Okrem potravín sa dovážali aj materiály potrebné pre ťažký priemysel, v prvom rade železo, potom aj ostatné kovy, ropa, guma a uhlie.

62 (Abelshausen, 1998), str. 140

63 (vk, 1938), Obzor národohospodársky, str. 70

III.2.4 SCHACHT A ZAHRANIČNÝ OBCHOD

Schacht, zastávajúcí naraz úlohu guvernéra Ríšskej banky aj Ministra financií, mal rovnako ako naši československí národohospodári veľký rešpekt pred infláciou, a snažil sa prijímať opatrenia, ktoré v sebe niesli jej čo najmenšie riziko. Okrem toho si ale uvedomoval disparitu medzi svetovou a nemeckou cenovou hladinou, spôsobenú najmä umele vysoko nadhodnotenou markou. Toto výrazne poškodzovalo export, na druhej strane boli potrebné devízy na nákup potrebných surovín a materiálov, a teda musel byť vývoz dotovaný. Schacht však ostro odmietal návrh na devalváciu marky, keďže to by mohlo neúmerne znížiť dôveru aktérov na trhu v jej hodnotu a spustiť vlnu vysokej inflácie. Nepostupoval ale ani cestou deflačnej politiky navrhovanej počas weimarského režimu.

Izolácia sa svetového trhu a celkového zahraničného obchodu rozhodne nebola Schachtovou prvoradou politikou ani dlhodobým cieľom. Na rozdiel od úplnej autarkie sa hovorilo skôr o „presunutí ťažiska obchodu zo zahraničia na územie vlastného štátu“, zahraničný obchod však naďalej považoval za nevyhnutný a prospešný pre ekonomiku. Jednalo by sa viac o dočasné riešenie na získanie času na riešenie vnútorných nemeckých problémov než o riešenie problémov samotných.

Komplikáciou bolo, že na trhu občas mohlo dochádzať k nedostatku dôležitých surovín (či už vinou horúčkovitého tempa zbrojenia alebo protekcionistickej zahraničnej politiky). Najvypuklejší bol v potravinárskom priemysle chronický nedostatok tukov. Ako Göring poznamenal vo svojej prednáške, nemôže štát zvýšiť produkciu ťažkého priemyslu bez toho, aby to bolo na úkor inej oblasti. Čiže v Nemecku začal prevládať postoj *Kanonen statt Butter* (Delá miesto masla), čo sa voľne zaužívalo v anglickej frazeológii ako *trade off* medzi *guns & butter*.

V polovici tridsiatych rokov začínalo byť skupine okolo Schachta jasné, že sa nemecká ekonomika prehrieva, a ak nemá dojsť ku kríze, je dôležité zmenšiť investície do zbrojenia a celkové zásahy štátu do ekonomiky, povoliť autarkčné reštrikcie a tým stabilizovať krajinu.

V roku 1936 sa rozhodlo o pláne na štyri roky, Hitler však zverejnenie plánu štvorročnice doplnil Memorandom, ktoré mimo iného zdôrazňovalo 2 body:

- 1. Je úlohou Nemecka obrániť Európu pred hrozbou bolševizmu.*
- 2. Konečné riešenie potravinového problému môže prísť jedine cez zväčšenie životného priestoru (Lebensraum).*

Toto vyhlásenie naznačuje budúcu agresívnu expanzívnu politiku Nemecka do okolitých štátov a zároveň odpoveď na Schachtom navrhované umiernenie hospodárskych stimulov. Za splnomocnenca pre štvorročnicu bol určený Herman Göring, ktorý postupnými krokmi získaval ďalekosiahle právomoci v národohospodárskej sfére. Týmto sa končí obdobie Schachtovho vplyvu, pomaly sa dostáva do opozície, a nastáva posun v teoretickom aj praktickom prístupe ku zbrojeniu.

III.3. POSUN V PRÍSTUPE K ZBROJENIU OD POLOVICE 30.ROKOV

III. 3.1 SCHACHT A GOERDELER V OPOZÍCII

Ako už bolo spomenuté, Schacht vyjadruje svoje pochybnosti o opatreniach, ktoré by mal zavádzať – a postupne stráca svoje právomoci. V roku 1937 ako guvernér Ríšskej banky prehlásil, že je ochotný uvoľniť z úverov na zbrojenie ďalšie 3 miliardy mariek, avšak to je maximum, kam v tejto oblasti je ochotný zájsť. Keďže sa pridržal tohto názoru aj naďalej a v nasledujúcom roku odmietol pokračovať vo finančnej podpore priemyslu, bol prinútený odstúpiť z pozície Ministra hospodárstva a Všeobecného splnomocnenca pre vojnové hospodárstvo. Roku 1939 bol definitívne prepustený aj z Ríšskej banky a natrvalo zostal v opozícii s vládncim národohospodárskym názorom.

Okrem znížených výdajov na zbrojenie, pretože ekonomika už produkovala na svojom potenciále, a teda každé zvýšenie mefo úverov by pôsobilo inflačne; otvorene žiadal od opustenia autarkčných snáh, v roku 1938 argumentuje podobne, ako československí národohospodári v tej istej dobe:

Sotva existuje stát, který by se bez těžkých škod hospodářsky zcela osamostatnil od ciziny a který by teda chtěl dosáhnout plné autarkie. Odpoutání se od světového obchodu způsobuje větší nebo menší mezery v zásobování země hospodářskými statky, snižuje tedy životní míru a tím zároveň kulturní stupeň obyvatelstva.⁶⁴

S podobnými názormi vystúpil v početných memorandách zaslaných priamo Hitlerovi aj Carl Friedrich Goerdeler. Goerdeler, i keď sa najprv považoval za sympatizanta NSDAP, do ktorej nikdy nevstúpil, postupne však začal vyjadrovať svoj nesúhlas so štátnymi praktikami. Ak nemá krajina skončiť kolapsom, žiadal, aby boli znížené výdavky na zbrojenie (koncept mefo poukázok vymyslený Schachtom považoval za krajne rizikový a inflačný), skončili sa pokusy o nerentabilné pokusy o autarkiu, odstránili sa prekážky voľnému trhu a devalváciu marky. V poslednom bode došiel ako Komisár pre ceny (Preiskommissar) do ostrého konfliktu s Hjalmarom Schachtom

64 (vk, 1938), Obzor národohospodársky, str. 70

(1935), neskôr však pod vplyvom okolností Schacht zmenil názor a uznal, že situáciu, v akej sa Nemecko nachádza, nie je možné riešiť bez devalvovania. Napriek tejto výraznej snahe o pretlačenie princípov voľného trhu neboli úspešní a Hitler s Göringom pokračovali v predtým nastavenom smere. O zásahoch štátu a inflácii sa Göring krátko vyjadril:

Opatrenia, ktoré by v parlamentnej vláde mohli spôsobili infláciu, nemajú rovnaký výsledok v totalitnom štáte.⁶⁵

III.3.2 GÖRING

Ako splnomocnenec pre štvorročnicu bol zvolený Herman Göring a s ním prichádza zmena v dovtedajšej hospodárskej politike. Ako riešenie problémov, kvôli ktorým chcel Schacht zmierniť zbrojenie a zásahy štátu, navrhoval ešte väčšiu orientáciu na vojnové zásady využité v mierovom hospodárstve. Princíp autarkie sa výraznejšie premietol do organizácie hospodárstva aj do zahraničného obchodu, oba aspekty popíšeme v príslušných kapitolách.

Ako zhrnúť posun v teoretickom prístupe Nemecka k zbrojeniu od polovice 30. rokov? Výstižne vyjadrené slovami Heinricha Hunkeho v knihe *Základní rysy německého národního a branného hospodářství* z roku 1943 :

Národ, osoba, boj – to sú základní prvky hospodářské politiky budoucnosti.⁶⁶

V nemeckom národohospodárskom myslení sa stali principiálnymi dve zásady:

1. Uskutočnenie pracovného, výkonnostného a majetkového hospodárstva.
2. Pretvorenie nemeckého hospodárstva na branné.

Druhú zásadu snád' vysvetľovať nie je potrebné, čo ale znamená prvá zásada v praxi?

Hunke stavia do rovnosti nacionálnesocialistickú hospodársku politiku s organizáciou hospodárstva. Ale samotná organizácia nie je jednoduchá, je potrebné ekonomiku *viest'*, to znamená ju poznávať, prebúdzat' a usmerňovať jej sily správnym smerom, aby boli čo najefektívnejšie využité. Tu používa prirovnávanie k obchodníkovi, ktorý upratuje svoj sklad, aby sa do neho vošlo viac tovarov a zároveň boli prehľadnejšie uložené. Takáto hospodárska politika priamo vytvára hospodárstvo a bráni tomu, aby nezišlo na scestie voľného trhu. Ten často zlyháva, na úkor občanov, a tým pádom je príliš neefektívny. Tento koncept ale nezvykne byť vždy širokej verejnosti známy, čo bol jeden z dôvodov

65 (Klein, 1959), str. 23

66 (Hunke, 1943), str. 6

Hunkeho štúdie.

Když potom pozdější vývoj vedl, naopak k hospodářství skrz naskrz nesvobodnému, k panství trustového, kartelového a koncernového kapitalismu, zůstala bludná představa, jako by hospodářství zbavené státního poručnictví bylo vždy svobodné.⁶⁷

Aké sú teda vhodné postupy na „vedenie hospodárstva“ tak, aby dosiahlo čo najvyššiu efektivitu?

III.3.3 GÖRING A AUTARKIA – SPOR O OCEĽ

Štát a Göring ešte sprísnilí pôvodné autarkčné opatrenia. Medzi tieto snahy patrili aj tlak na využívanie domácich zdrojov a substitútov namiesto pôvodných získaných dovozom. Tu bol centrálnym spor o oceľ, respektíve o železnú rudu, z ktorej sa vyrábala.

Oceľ mala medzi materiálmi v nacistickom Nemecku výnimočné postavenie, jednak ako dôležitá surovina na zbrojenie, motorizmus či stavbu, ale stala sa aj súčasťou propagandistickej frazeológie, kde bola oceľ považovaná za synonymum všetkého pevného a dobrého.

Ťažba železnej rudy počas krízy prudko klesla, avšak stimulovaná štátom jej hodnota dosiahla koncom desaťročia dvojnásobok predkrízovej hodnoty, tzn viac ako 11 miliónov metrických ton. Podobne výroba surového železa, sa po kríze obnovila na takmer dvojnásobku pôvodnej hodnoty, a to na 22,6 miliónoch metrických ton.⁶⁸

Na jednej strane dovážalo Nemecko vysoko kvalitné železo zo Švédska, ťažené na severe v Kirune (a Hagfors), odkiaľ bola prevážaná na lodiach z nórskeho prístavu. Táto trasa mohla byť v prípade vojny ľahko ohrozená anglickým loďstvom, ktoré bolo okrem toho oveľa početnejšie ako nemecké (zmluvne bolo stanovené, že veľkosť nemeckého loďstva nepresiahne tretinu anglického, a aj to bolo produkčne nedosiahnuteľné). Tlačilo sa preto teda na oceliarske podniky v Porúří, aby využívali rudu z nemeckých zdrojov, ktorá síce bola nižšej kvality (30% Fe v porovnaní s 80% vo švédskych rúdach), avšak bola dostupná v rámci jednej krajiny. Okrem zvýšených nákladov na ťažbu rudy by sa zvýšili aj náklady na výrobu ocele samotnej. Spolok priemyslu vyrábajúceho oceľ, Wirtschaftsgruppe eisenschaffende Industrie, sa pokúsil vystúpiť proti týmto tendenciám:

Ak by sa zrealizovali zamýšľané plány, Nemecko by malo väčšiu kapacitu výroby ocele, ako by bolo kedy schopné využiť, a že cena ocele by klesla na neuveriteľne nízku úroveň a že náklady na ťažbu rudy by sa stali znemožňujúcimi pre výrobu.⁶⁹

67 (Hunke, 1943), str. 26

68 (Mitchell, 1975), str. 387-399

69 (Klein, 1959), str. 42

Keď sa v roku 1936 na Rade ministrov Göring pýtal Schachta, aké ma výhrady proti zvýšenej produkcii surovín v rámci Ríše, rovnako aj Schacht vyjadril svoj názor jednoznačne proti autarkčným snahám. Nemecko podľa jeho názoru nemá dostatočné prírodné zdroje, aby si mohlo takúto izoláciu dovoliť, keďže takáto výroba by sa výrazne predražila a prestala by byť rentabilná.

V princípe nemám výhrady proti ničomu, riešenie surovinového problému vlastnou výrobou je absolútne nutné a uznateľné. Teoreticky. Potýkame sa ale s ťažkosťami ohľadne:

- 1. vážneho monetárneho napätia z dôvodu investícií...*
- 2. zvláštne výhrady, čo sa týka prípadov, kde cena náhradných materiálov ďaleko prekračuje ceny na svetových trhoch.⁷⁰*

Odpoveďou na ich odpor bola Göringom roku 1937 založená spoločnosť REICHSWERKE AKTIENGESELLSCHAFT FÜR ERZBERGBAU UND EISENHÜTTEN „HERMAN GÖRING“, čím sa definitívne umlčali protesty priemyselníkov. Táto spoločnosť postupne dostala pod svoj vplyv väčšinové podiely vo všetkých oceliarskych firmách a donútila ich začať pracovať aj s rudou nižšej kvality.

Do akej miery boli tieto autarkčné projekty úspešné? Boli dosiahnuté početné zlepšenia vo výrobe (napr. hliníka), i keď pôvodný plán nebol obvykle dosiahnutý. Napriek čiastkovým pozitívnym výsledkom sa Nemecko k autarkii nepriblížilo ani v čase mieru pred vojnou, napríklad v roku 1938 až 80% všetkých dodávok textilného tovaru muselo byť importovaných⁷¹.

III.3.4 GÖRING A ZAHRANIČNÝ OBCHOD

Zvýšené autarkčné snahy sa prejavili aj na prístupe k zahraničnému obchodu. Keďže Nemecko nebolo vlastnými zdrojmi schopné dosiahnuť úplnú autarkiu, podporovalo aspoň obchod so spriaznenými krajinami. Priazeň týchto krajín si získavali najmä ponúknutím vyšších cien, ako boli stanovené na medzinárodných trhoch. Snahu o autarkiu je možno výstižne popísať na vývoji celkového zahraničného obchodu Nemecka s krajinami strednej a východnej Európy koncom tridsiatych rokov. V Tabuľke č.4 je jasne viditeľný zvýšenie obchodovania s krajinami juhovýchodnej Európy, Rumunskom, Bulharskom a Juhosláviou. Rovnako je v Tabuľke zjavný

70 (International Military Trials, 1946), str 886 - 887

71 (GIBR. 1939), str.

postupný útlm obchodovania so štátmi strednej Európy, ktoré začínali vnímať Nemecko ako potencionálneho nepriateľa, a teda s ním ukončili obchodné styky. Hodnoty v Tabuľke č.4. boli prevzaté od Dr. Bascha z jeho knihy *Germany's economic conquest of Czechoslovakia*, ktorú vydal v Amerike a vysvetľuje v nej aspekty rozpadu Československa (zaujímavé môže byť, že do anexácie Rakúska a Sudet nestúpil podiel na zahraničnom obchode Nemecka s týmito krajinami nad 50%, v porovnaní s vojnovým vývojom, keď sa táto cifra prudko narástla). Medzi prvoradých obchodných partnerov ešte stále patrila západná Európa.

Zahraničný obchod fungoval na systéme clearing, kde Nemecko malo snahu vymieňať svoje výrobky za materiály a potraviny z týchto krajín. Pre každú krajinu bol v Ríšskej banke otvorený účet, na ktorom sa zaznamenávali jednotlivé importy a exporty. Komplikácie nastali čoskoro, keď si za veľké objemy surovín neboli krajiny schopné nakúpiť toľko predmetov, aby ich pomer navzájom vyrovnali. Teda na jednej strane dostali za svoj tovar najvyššie ceny, na strane druhej to pre nich neznamovalo veľký zisk, keďže si nemali za tieto ceny čo kúpiť. A tak, ako uviedol Obzor v roku 1938, *se stane, že Jugoslavie je zásobena aspirinom, Rumunsko psacími stroji a Bulharsko foukacími harmonikami na tri roky.*⁷²

72 (ON, 1938), str. 753

IV. POROVNANIE

V predchádzajúcich dvoch kapitolách sme sa zaoberali názormi československých a nemeckých národohospodárov jednotlivo, v tejto kapitole sa pokúsime nájsť najvýraznejšie rozdiely medzi týmito dvoma teoretickými a praktickými prístupmi. Na jednej strane sa jedná o dve značne odlišné krajiny, čo sa týka rozlohy, počtu obyvateľov a národnostného zloženia alebo akceptácie po prvej svetovej vojne, na druhej strane ich spoločná hranica ovplyvňovala oba štáty a nie je preto náročné ich porovnať ich vývoj v tomto období.

Najviac rozdielne aspekty v názoroch národohospodárov: sú financovanie zbrojenia (resp. ostatných štátnych výdavkov), zásahy štátu do chodu ekonomiky a pohľad na zahraničný obchod, ktoré budú ďalej rozobraté. Tieto odlišnosti sú stručne popísané v nasledujúcej Tabuľke č. 1:

	Československo	Nemecko
Zasahovanie štátu do ekonomiky	minimálne/ liberálne	maximálne/ organizovanie
Financovanie	šetrenie, dane	úver, rozmnoženie obeživa
Zahranický obchod	snaha upustiť od protekciónizmu	snaha o autarkiu

Tabuľka č.1: Najväčšie názorové rozdiely československých a nemeckých národohospodárov.

Je potrebné si uvedomiť, že všetky údaje, použité v nasledujúcej kapitole, sú expertné odhady, keďže presné údaje nie sú, a často ani neboli, dostupné. Náročné samo o sebe je odhadnutie úrovne rastu HDP, vzhľadom na rôzne zahmlievanie informácií, a teda nie je možné prijať odhadnuté čísla bez výhrad, či na ich základe hodnotiť dané hypotézy. Pre potreby porovnania úspešnosti dvoch národohospodárskych stratégií – československej a nemeckej – by bol vhodný index opisujúci vývoj životnej úrovne v každom štáte, keďže podľa oficiálnych vyhlásení sa obe strany usilovali, aby životná úroveň ostala rovnaká, alebo rástla. Bohužiaľ, v oboch prípadoch by bolo náročné vytvoriť daný index, ktorý by zároveň okrem zmeny ceny odzrkadľoval aj potrebné informácie o kvalite a akosti tovarov, ich dostupnosti alebo technologický pokrok.

IV.1. ZASAHOVANIE ŠTÁTU DO EKONOMIKY

Peniaze boli v Nemecku použité na aktívnu obnovu hospodárstva a toto nebolo možné bez vysokého stupňa organizácie výroby a celého hospodárskeho života. Príklady, ktoré som uviedla v tretej kapitole sú jednoznačné, prípad potlačenia súkromného podnikania pri Wirtschaftsgruppe

eisenschaffende Industrie, či veľké štátne projekty ako výstavba diaľnic a štátnych podnikov sú praktickou aplikáciou „vedenia“ hospodárstva. Je potrebné zdôrazniť, že táto snaha mala veľký úspech v zmobilizovaní ekonomických síl a ako už bolo veľa krát spomenuté dosiahnuté obrovské zníženie nezamestnanosti.

Častou býva otázka, či všetky kroky, ktoré Nemecko podniklo na národohospodárskej pôde, smerovali k vojne. Veľký počet nemeckých národokonomov uznávalo už spomínaný prenos princípov vojnového hospodárstva do mierovej ekonomiky, čím sa rozdiel medzi vojnovým a mierovým stavom. Slovom Heinricha Hunkeho:

Nemůžeme proto také již uznávat zásadní protiklad mírového a válečného hospodářství. Válka se vede již v dobách nejhlubšího míru jako válka hospodářská a často, když začnou mluvit zbraně, jen se zostří její formy.

Mírové hospodářství tedy musí vždy být též branným hospodářstvím, nebo není pravým národním hospodářstvím.⁷³

Je však otázne, nakoľko bola použitá podobná rétorika ohľadne štátnych zásahov do ekonomiky ako bluf za účelom zastrašenia okolitých štátov (čo by podporovalo stratégiu Blitzkriegu).

Na rozdiel od toho československí národohospodári, medzi nimi snád' najvýraznejšie Karel Engliš, uprednostňovali liberálnejší prístup, minimálnych štátnych zásahov do chodu ekonomiky a podporu súkromnej podnikateľskej iniciatívy. Bol uvedený prípad násilnej kartelizácie v niektorých sektoroch hospodárstva, tu však boli tieto kroky prevedené v dobrej viere, že sa odstraňuje nedokonalosť trhu a teda toto neprotirečí ideálu voľného trhu. Pohľad na organizáciu hospodárstva sa zmenil v druhej polovici tridsiatych rokov, keď začala byť hrozba vojenského konfliktu zrejmá (a zároveň boli známe výsledky nemeckého prístupu k organizovaniu hospodárstva štátom). Napriek tomu nepodstúpili cestu masívneho zbrojenia, ktoré považovali za deformáciu ekonomiky, a snažili sa udržať tieto výdaje na čo najnižšej úrovni.

IV.2. FINANCOVANIE

Tento bod priamo súvisí s prvou časťou. Obidve krajiny reagovali na situáciu po Veľkej kríze, každá vlastným spôsobom. Československí národohospodári navrhujú veľké šetrenie a zvýšenie dane, takzvaná metóda uťahovania opaskov, na druhej strane sa v Nemecku Dr. Schacht pokúsil vyvolať vojnovú konjunktúru zvýšenými investíciami do zbrojenia financovanými úverom.

73 (Hunke, 1943), str. 98

Tu sa napriek už v úvode spomínanému problému so zisťovaním ozajstných čísel na zbrojenie, pokúsime porovnať výšku výdavkov medzi oboma krajinami.

Takže koľko mariek bolo vydaných v Nemecku na zbrojenie?

Neexistovali žiadne oficiálne štatistiky, jednak zo strategických dôvodov bolo veľa informácií utajených pred potencionálnymi nepriateľmi, rovnako ani presný počet mefo poukážok nebol zverejnený, ako prevencia inflácie. Podobne ako bolo poznamenané v kapitole zameranej výhradne Nemecku existovala veľmi nejasná hranica medzi štátnymi výdajmi na zbrojenie a do niektorých častí hospodárstva, ako infraštruktúra, nepriame výdaje na polovojenské združenia, či políciu. Začnime dobovými odhadmi, na ktoré sa odvolával R. Brož v *Jak z krise? Úvěrovým financováním zbrojení*.

Jeden z uvedených vtedajších odhadov bol spracovaný Francúzskou študijnou spoločnosťou hospodárskou. V roku 1933 zhodne s predchádzajúcou štúdiu 12 mld frankov (vtedajší výmenný kurz bol podľa informácií z Broža 1 frank = 1,6 korún československých), a teda 19,2 miliárd korún československých, v roku 1934 už 36 mld frankov, teda 57,6 mld Kč (v období prvej republiky bola používaná skratka Kč, k možno známejšej Kčs sa prešlo až po roku 1945) a za rok 1935 až 54 mld frankov (86,4 mld Kč).

Ďalšími odhadmi boli: expertná analýza Financial News, za tieto tri roky na 90 mld frankov (144 mld Kč) a výpočet z prednášky Winstona Churchilla, ktorý za predošlý rok (Brožova kniha vyšla v roku 1936) predpovedal výdaje vo výške 800 miliónov libier, čo znamenalo 60 mld frankov (96 mld Kč). Celkovo by potom náklady za tri roky dosiahli 140 frankov (224 mld Kč). Ako Churchill zdôraznil:

*Táto cifra je úžasná. Nič podobné nebolo nikdy videné v dobe mieru.*⁷⁴

Tieto čísla sú naozaj ohromujúce, i keď vidíme, že sa ich prepočty podstatne odlišujú, tieto zmeny nie sú pravdepodobne spôsobené iba rozdielnou metodikou ich získania. Brož tieto dáta upravil tak, že z nich spravil aritmetický priemer, ktorý považoval za najpravdepodobnejší približný odhad tohto čísla – čiže ca 178 mld Kč.

V porovnaní s československými výdajmi bolo toto číslo naozaj obrovské, čo podporovalo jeho tézu o úverovom financovaní zbrojenia:

74 (Brož, 1936), str. 52

Československo v téže době vydalo podle rozpočtu MNO na stejné účely 3,7 mld Kč. Vydalo tedy Německo 42x tolik peněz jako Československo, ač počet obyvatelstva Německa není ani 4,5x tak veliký jako počet obyvatel Československa.⁷⁵

Tento výrok ale může být ľahko spochybniteľný, je zjavné, že sa používajú úplne odlišné metodiky, v prípade Nemeckých odhadov sú to celkové výdavky na zbrojenie, v niektorých spolu s polovojenskými výdajmi, v prípade Československa sa jedná iba o výdavky MNO a sú úplne zanedbané ostatné fondy (a aj tu nie je zohľadnené, čo bolo priame zbrojenie a čo ostatné výdaje), samotné matematické operácie nemožno považovať za správne a korektné.

V Tabuľkách č. 9 a 10 v Tabuľkách a prílohách sú porovnané rozdielne odhady nemeckých zbrojných výdavkov od pätnástich súčasných ekonómov podľa fiškálneho roka alebo podľa kalendárneho roka. Je tu zjavný rastúci trend vo výdajoch. Vidíme, že ich výška celková výška za obdobie tridsiatych rokov sa podstatne líši, v rozsahu od Schachtových necelých 35 miliárd po Kuczynského 74 miliárd. Už z týchto odhadov je zrejmé, že sa jednalo o vysoké sumy, vynaložené v súlade s keynesiánskymi zásadami na stimulovanie hospodárstva, do oblasti zbrojenia. Keďže však je zložitá určiť reálnu hodnotu marky, pretože jej úroveň bola v zahraničnom obchode vysoko nadhodnotená a aj kúpyschopnosť v rámci Nemecka je sporná, bolo by zaujímavé relatívne vyjadrenie výšky zbrojných nákladov voči celkovému objemu financií v štátnom rozpočte a voči HDP. Bohužiaľ, táto Tabuľka neumožňuje relatívne porovnanie s okolitými krajinami, resp. s úrovňou finančných prostriedkov na zbrojenie v Československu. Keďže rovnako existuje veľký počet odhadov nemeckého HDP, je náročné určiť ten správny prístup, ktorý by zodpovedal výpočtom u nás. Je možné však povedať, že výdaje na zbrojenie sa pohybovali vysoko, pre ilustráciu spomeňme odhad použitý v štúdiu B. A. Carrola *Design for total war: Arms and economics in the Third Reich* (ním odhadovaná hodnota výdavkov je približne stredná hodnota všetkých odhadov). Carrol určuje, že v relatívnych číslach je pomer voči výdavkom zo štátneho rozpočtu v roku 1936 až 64%, ani v nasledujúcich rokoch neklesne pod polovicu, tieto čísla by znamenali každoročne približne 13% HDP.⁷⁶

Na rozdiel od tohto sa v československej armáde počítala každá koruna a na základe marginalistického prístupu bola snaha vynaložiť tieto financie čo najrentabilnejšie. Dochádzalo k

75 (Brož, 1936), str. 52

76 Tabuľka č. 8

častým sporom medzi Ministerstvom financií a Ministerstvom obrany, kde druhé z nich pravidelne žiadalo navýšenie svojich zdrojov. Tieto požiadavky podmieňovalo už aj tak vysokým stupňom šetrenia v armáde a v prípade zníženia finančných prostriedkov sa vyhrážali, že v opačnom prípade nezaručujú obranu štátu. Na zdôraznenie veľkých úspor v armáde udávali často až absurdné a ojedinelé udalosti, napríklad prípad Rakovnických kasární 301. delostreleckého pluku. Z dôvodu úsporných opatrení nechal veliteľ vymontovať všetky žiarovky v kanceláriách a ubikáciách kasární, aby sa usporili výdaje za elektrickú energiu, a teda všetka práca musela byť hotová do zotmenia. V prípade, že by niektorý vojak bol nútený pracovať po zotmení, mohol zažiadať o žiarovku a spotrebovaný elektrický prúd si zaplatil zo svojho platu.⁷⁷

Na druhej strane u nás výdavky na zbrojenie prudko stúpali, vzhľadom na veľkosť štátneho rozpočtu. Nie je však možné si Československo pacifisticky idealizovať, s úrovňou armádnych výdavkov za rok 1938 na úrovni 11,4% národného dôchodku, tzn. 54,3% štátneho rozpočtu⁷⁸, môžeme s určitosťou hovoriť o značnej miere militarizácie československého hospodárstva. Vývoj je znázornený v Tabuľkách č. 6 a 7 (podčiarknuté údaje sú plánované výdaje, za Protektorátu/Slovenského štátu bola z pochopiteľných dôvodov situácia odlišná).

Zvýšené výdavky mali byť financované s čo najmenšími zásahmi do chodu ekonomiky a teda neinflačne, uprednostňované boli najmä dane. Okrem toho sa československí národohospodári v predvojnových rokoch inšpirovali konceptom mefo zmeniek, a pokúsili sa o podobné opatrenia v menšej miere a ešte menším úspechom.

Aké mali výsledky tieto dva postupy na boj s krízou?

Na získanie odpovedi by nám mohol poslúžiť už spomínaný článok z Obzoru národohospodárskeho, ktorý bol v roku 1938 napísaný ako reakcia na Hitlerov oslavný prejav na dosiahnuté ciele nemeckých politik⁷⁹. V tabuľke autor „mh“ porovnáva výšku produkcie v Československu a Nemecku pri jednotlivých výrobkoch spomenutých v tejto prednáške a jej nárast medzi dnom krízy, čiže rokom 1932 a rokom 1938. Ako sa dalo očakávať, nemecká produkcia motocyklov a áut, vysoko percentuálne prekročila hodnoty u nás (ako bolo spomenuté v predchádzajúcej kapitole, motorizmus bol v Nemecku výrazne stimulovaný), či úspech výroby syntetických substitútov látok pôvodne zaobstarávaných dovozom, ako umelý hodváb. Veľký nárast bol zaznamenaný aj vo výrobe benzínu (o 470%) a hliníka (o 570%).

Zaujímavosťou je, že podľa informácií autora bola napriek vysokej podpore doma produkovaných

77 (Pavel, 2004), str. 25

78 (Pavel, 2004), str. 35, pokračovanie v Tabuľkách a prílohách, Tabuľka č. 6 a Tabuľka č. 7

79 (mh, 1938), Obzor národohospodársky, str. 148

materiálov v Československu produkcia väčšia, aj bez zjavných cielených stimulov, v prípade ocele (nárast za toto obdobie o 100% v Nemecku, o 270% v Československu), či buničiny.

Avšak sa v tomto prípade jedná iba o percentuálny rozdiel a bez znalosti absolútnych hodnôt nie je možné vysloviť akýkoľvek záver. Absolútne hodnoty produkcie nie sú dostupné.

Obidve krajiny sa v čase od dna krízy zo začiatku tridsiatych rokov dokázali značne znížiť úroveň nezamestnanosti. Tejto téme bol venovaný priestor na konci druhej kapitoly, avšak ešte zopakujem, že nezamestnanosť v Nemecku poklesla z 30,1% v roku 1932 na 2,1% roku 1938. Čo najlepšie využitie pracovnej sily patrilo medzi zásady mobilizácie a vedenia hospodárstva, ktoré mali svoje prvoradé miesto v nemeckej národohospodárskej teórii. Skutočnosť, že toto číslo bolo umelo znížené aj odstránením Židov zo spoločenského života a žien z podnikania, bolo súčasťou propagandy a smerovalo k väčšej spokojnosti obyvateľov (v prípade Židov bol rovnako použitý v súlade s ideologickými princípmi riadenia nacistického štátu a v rámci propagandy oslovilo - pozitívne alebo ponechalo neutrálnych – veľkú časť obyvateľstva). V porovnaní nespokojnosť časti občanov v susednom Československu zhoršovala situáciu a bola jedným z faktorov, ktoré podporili neskorší rozpad štátu.

IV.3. ZAHRANIČNÝ OBCHOD

V tejto časti budú uvedené protirečiacie prístupy k zahraničnému obchodu, nemecká snaha o autarkiu a československá podpora výmeny tovarov na medzinárodnej báze.

V Nemecku boli prevzaté niektoré zásady Weimarskej republiky a privedené do dokonalosti, jednou z nich bol aj pokus o aspoň čiastočnú autarkiu. Na začiatku tridsiatych rokov za podpory Hjalmara Schachta začali produkovať fabriky na výrobu substitútov materiálov dovážaných zo zahraničia a otvárať sa bane zatvorené kvôli nízkej výnosnosti, podporované veľkými štátnymi zákazkami. Schacht si ale čoskoro uvedomil neudržateľnosť tejto situácie, keď z dôvodu prehrievania ekonomiky (ktorá potrebovala stále viac surovín, ktorých bolo aj tak malé množstvo) vznikali nedostatky na trhu jednak materiálov ale aj bežnej spotreby a keď videl nerentabilitu niektorých výrobných projektov. Keď sa snažil zabrániť nadchádzajúcej kríze, bol vymenený za Hermana Göringa, ktorý autarkčné snahy ešte sprísnil.

Československý zahraničný obchod utrpel veľmi počas Veľkej krízy, keďže veľká časť nášho priemyslu bola proexportne orientovaná. Tento stav sa nepodarilo úplne obnoviť na predkrízovú úroveň, najmä z dôvodu protekcionistických opatrení ostatných štátov, do ktorých bol náš vývoz

sústredený. V národohospodárskej teórii bol dominantný liberálny prístup k medzinárodnej výmene tovarov, rovnako ako v ostatných oblastiach. Na druhej strane sa obchodníci sťažovali na vysoké dane, snáď jedny z najvyšších z okolitých štátov (dôsledok financovania deficitných rozpočtov spomínaných v prvej časti). Napriek vynaloženému úsiliu dosiahol export ČSR v 30. rokoch najviac 58 % objemu z predkrízového obdobia.⁸⁰

ZBRANE NA EXPORT

Keď sa hovorí o exporte, je dôležité spomenúť paradox vývozu československých zbraní do zahraničia.

Pre ilustráciu výrobných schopností československých zbrojoviek použijeme prípad Plzeňskej delovky. Tá bola v roku 1938 schopná vyrobiť 51 diel ráže a 52 menších diel. Z dôvodu strategicky nevýhodnej polohy zbrojovky v Plzni bola zriadená pobočka v Dubnici nad Váhom produkujúca mesačne 26 diel. Jedná sa o čísla porovnateľné so závodmi na medzinárodnej úrovni.⁸¹

Od roku 1935 bolo v Československu vyrobených 1990 diel pre potreby našej armády, v porovnaní s 1460 delami určenými na export. Jedná sa o značne kontroverzný prípad, keďže nie každý súhlasil s predajom zbraní do zahraničia, čiže potencionálnym nepriateľom. Na druhej strane však tým krajina získavala devízy, ktoré boli potrebné na nákup potrebných surovín.

Na záver tejto časti uvedme ešte porovnanie vzájomného obchodu medzi Československom a Nemeckom počas obdobia prvej republiky. V Tabuľke č. 5, prevzatej z už spomínaného Baschovho diela *Germany's economic conquest of Czechoslovakia*. Z Tabuľky je zjavné, že obchodná činnosť dosiahla vrchol na začiatku dvadsiatych rokov, čo sa týka exportu do Nemecka, a okolo roku 1924, čo sa týka importu do Československa, obe podobne na úrovni až tretiny celkových čísel. Odvtedy úroveň zahraničného obchodu pozvoľne klesala, z Československej strany ako reakcia na vznikajúci tlak zo strany Nemecka a možného vojenského konfliktu. Cezhraničný obchod sa znížil na rovnakú úroveň, čo sa týka podielu danej krajiny, ale aj absolútnych čísel. V roku 1937 bolo do Nemecka vyvezeného tovaru za približne 1650 mil Kč, čo tvorilo 13,7% celkového vývozu našej krajiny (od roku 1920 klesli na polovicu vývozu v absolútnych číslach), na druhej strane do Československa boli importované tovary v hodnote ca 1700 mil Kč, čo znamená 15,5% importu našej krajiny (v absolútnych číslach je to tretina dovozu za rok 1920). Tieto čísla potvrdzujú nemeckú snahu o autarkiu, Československo nevyvážalo nedostatkové nerastné suroviny, ktoré by Nemecko zaujímali kvôli zbrojeniu, ostatné produkty sa usilovalo vyrobiť samé.

80 (Hallon, 2011), str. 40

81 (Klučina, 1987), str. 407

V. ZÁVER

V tejto bakalárskej práci som sa pokúsila porovnať dva podstatne odlišné pohľady na zbrojenie a na národné hospodárstvo samotné – československý a nemecký. Jednalo sa o obdobie pred vypuknutím druhej svetovej vojny, a teda obdobie tridsiatych rokov dvadsiateho storočia.

V obidvoch krajinách sa ekonómovia potýkali s následkami Veľkej hospodárskej krízy, vysokou nezamestnanosťou, rozpočtovými deficitmi a protekcionizmom susedných štátov. Každá z krajín zvolila iný spôsob riešenia pre tieto problémy.

Otázka zbrojenia a vysokých štátnych výdavkov všeobecne bola v Československu odmietaná hlavným prúdom ekonomického myslenia. Tieto štátne zásahy by popierali individualistickú hospodársku štruktúru a pôsobili by deformačne na chod celej ekonomiky. Nastalo by vytesnenie súkromných investícií a podnikatelia by stratili motiváciu investovať. Protekcionizmus v zahraničnom obchode by znamenal obmedzenie exportu. Všetky tieto opatrenia smerujúce k militarizácii ekonomiky by mali jediný dôsledok – pokles životnej úrovne, čo je v priamom rozpore s cieľom vlády. Preto nie je žiadúce tieto princípy používať v rámci mierovej ekonomiky, aj v prípade ohrozenia existencie štátu je potrebné zohľadniť, aby boli tieto zásahy do tržného princípu čo najmenšie a „najbezbolestnejšie“. V prípade nutnosti opatrení na zvýšenie získavania financií sa zdôrazňuje ich neinflačnosť, boli by používané v prvom rade dane a potom úver. Predstaviteľmi tohto smeru boli Karel Engliš, Alois Rašín, pohľady ktorých sa odzrkadlili v oficiálnom Hospodársko-finančnom pláne, či Ladislav Chmela. V opozícii proti ich názorom stáli Josef Macek a Rudolf Brož, reprezentujúci „keynesiánsky“ pohľad.

Čo sa týka Nemecka, bola tu miera štátnych zásahov podstatne vyššia, hovorí sa o organizácii ekonomiky. Podstatným je splnutie tvorby národohospodárskych politík a politiky samotnej, ekonomické myslenie bolo, podobne ako celé hospodárstvo, podriadené politickej moci NSDAP.

Výraznými boli dva koncepty, každý sa vyznačoval inou mierou štátnych zásahov do politiky. Prvý koncept, reprezentovaný H. Schachtom a C. F. Goerdelerom, si po počiatočnom vysokom raste financovaným veľkými vládnyimi investíciami do zbrojenia a ťažkého priemyslu často za pomoci úverov a *mefo zmeniek*, začali uvedomovať značné prehriatie ekonomiky a dlhodobú neudržateľnosť situácie. Apelovali preto na zníženie tempa zbrojenia a zmenšeniu štátnych výdavkov, na odstránenie bariér zahraničného obchodu a upustenie od prísnych autarkčných snáh.

Oproti nim stál Herman Göring, ktorý podporovaný Hitlerom presadil opačnú hospodársku politiku. Reprezentoval silné autarkčné snahy, ktoré sa prejavili v podpore domácej produkcie, aj bez

zohľadnenia rentability projektov, a protekcionizmom a nekalými taktikami v zahraničnom obchode. Výdaje na zbrojenie naďalej rástli až do začiatku druhej svetovej vojny.

Na základe tejto analýzy za najviac rozdielne aspekty v názoroch československých a nemeckých národohospodárov v tomto období považujem financovanie zbrojenia a ostatných štátnych výdavkov, zásahy štátu do chodu ekonomiky a pohľad na zahraničný obchod.

Na záver tejto práce by som uviedla anonymný citát už veľakrát spomínaného Obzoru národohospodárskeho:

Na projevy národohospodárů se nezapomíná! Jsou voláni k odpovědnosti a nemohou si dovolit to, co se promíjí politickým řečníkům – mýlit se.⁸²

82 (ON, 1938), str. 551

VI. TABUĽKY A PRÍLOHY

Rok	Hospodárstvo na rozpočet			Hospodárstvo mimo rozpočet			celkový výsledok
	výdaje	príjmy	výsledok	výdaje	príjmy	výsledok	
1 927	10 583	11 160	577	1 132	1 198	66	643
1 928	11 019	11 303	284	5 604	5 649	45	329
1 929	10 275	10 540	265	360	434	74	339
1 930	9 928	9 702	-226	787	347	-440	-666
1 931	12 261	10 291	-1 970	1 594	3 252	1 658	-312
1 932	10 258	10 008	-250	2 060	1 872	-188	-438
1 933	9 588	8 080	-1 508	1 910	3 477	1 567	59
1 934	8 880	8 175	-705	960	1 164	204	-501
1 935	10 098	8 442	-1 656	1 826	4 083	2 257	601
1 936	9 314	7 554	-1 760	7 357	8 853	1 496	-264
1 937	8 961	8 970	9	10 903	10 516	-387	-378

* v mil československých korún

** v roku 1932 nezodpovedajú početne čiastkové rozdiely výpočtom v Obzore, a teda celkový výsledok sa líši. Vysvetlenie sú dve, alebo nastala chyba v tabuľke počas prepisu pre potreby časopisu, a to na strane výsledku z rozpočtu (a teda by mal byť celkový výsledok 642 mil), alebo pri konečnom spočítavaní a teda by mal byť v skutočnosti o 1 milión vyšší, oproti hodnote uvedenej v Obzore.

***V rokoch 1936 a 1937 sú vedené príjmy a výdaje mimorozpočtové rozdelené v dvoch častiach 1. príjmy a výdaje podľa zvláštnych zmocnení a 2. príjmy a výdaje z titulu úverových operácií a záloh. Prvé z nich (hospodárstvo podľa zvláštnych zákonných zmocnení) predstavujú však zo značnej časti položku priebežnú, pretože výdaje podľa zvláštnych zmocnení čerpajú úhradu väčšinou z úverových operácií a záloh. Formálnym rozdvojením mimorozpočtového hospodárstva sa umele nadúva celkový predpokladaný obrat. Zo samotného titulu úverových operácií a záloh činili, ako už bolo uvedené, r. 1936 príjmy 5 733,5 a výdaje 4 237,1 mil. Kč a r. 1937 príjmy 5 558,5 mil. Kč.

Tabuľka č. 2: Hospodárenie štátneho rozpočtu Československa 1927 – 1937. Zdroj: Klimecký (1938), str. 690.

		1936	1937	1938*	1939
Maďarsko	Total dovoz	93,4	114,1	110,0	222,5
	Dovoz obilia	-	8,5	22,8	38,6
	%		7,4	20,7	17,3
Poľsko	Total dovoz	74,0	80,8	109,4	97,8
	Dovoz obilia	-	4,5	7,5	10
	%		5,6	6,9	10,2
Rumunsko	Total dovoz	92,3	179,5	140,4	209,5
	Dovoz obilia	-	58,4	50,8	51,8
	%		32,5	36,2	24,7
Juhoslávia	Total dovoz	75,2	132,2	107,9	131,5
	Dovoz obilia	-	36,4	12,4	22,9
	%		27,5	11,5	17,4

* bez Rakúska

Tabuľka č. 3: Nemecký dovoz obilia z krajín východnej a strednej Európy (mil. RM). Zdroj: Carrol (1968), str. 188.

	Rok	Export	Import
Československo	1935	16,8	15,7
	1936	17,3	14,3
	1937	15,5	13,7
Maďarsko	1935	23,8	17,1
	1936	36,1	18,0
	1937	28,9	19,6
Rumunsko	1935	23,8	17,1
	1936	36,1	18,0
	1937	28,9	19,6
Juhoslávia	1935	16,2	18,6
	1936	26,7	23,7
	1937	32,4	21,7
Bulharsko	1935	53,5	48,0
	1936	61,0	47,6
	1937	54,8	43,1

Tabuľka č. 4: Podiel Nemecka na zahraničnom obchode s krajinami strednej a východnej Európy (% celkového exportu a importu danej krajiny). Zdroj: Basch (1941), str. 6.

	Československý dovoz z Německa		Československý vývoz do Německa	
	Dovoz	% celkového dovozu	Vývoz	% celkového vývozu
1920	5603	24,0	3331	35,1
1921	5862	26,1	3061	28,7
1922	3536	27,9	3407	22,0
1923	4132	40,4	2559	20,3
1924	5584	35,2	3319	19,5
1925	5509	31,3	4233	22,5
1926	3237	21,2	3554	19,9
1927	3755	20,9	4851	24,1
1928	4778	24,9	4695	22,1
1929	5003	25,1	3972	19,4
1930	3986	25,4	2970	17,7
1931	3300	28,0	2040	15,5
1932	1973	24,2	1198	16,2
1933	1209	19,7	1045	17,7
1934	1236	19,4	1560	21,4
1935	1160	17,2	1173	15,8
1936	1383	17,5	1150	14,3
1937	1699	15,5	1643	13,7

Tabuľka č. 5: Cezhraničný obchod medzi Nemeckom a Československom (mil. Kč). Zdroj: Basch (1941), str. 9.

Rok	K5	NV	ZZ	MÚ	240	127	ZÚ	ZÚI	V42	Celkom
1934	1327	-	-	158	351	-	-	-	-	1836
1935	1301	175	-	94	426	808	-	-	-	2804
1936	1522	-	316	22	346	1149	438	-	-	3793
1937	1477	-	658	6	195	641	2169	-	-	5146
1938	2345*	-	24	-	125	441	3182	1170	-	4942
1939	2100	-	-	-	27	111	2250	1403	-	5891
1940	2100	-	-	-	-	-	763	1579	559	5001
1941	2100	-	-	-	-	-	763	991	991	3854
1942	2100	-	-	-	-	-	763	2516	2516	5379
celkom	14027	175	998	280	1470	3150	8802	5678	4066	38646

K5 Kapitola 5 štátneho rozpočtu

NV nepreliminované (=neplánované) výdaje kapitoly 5

ZZ výdaje na základe zvláštnych zákonných umocnení a zvýšení kapitálovej účasti v Československej zbrojovke, Brno

MÚ Mimoriadny úver a Zvláštny prídel

240 Fond zriadený zákonom č. 240/1926 Zb. z. a n.

127 Fond zriadený zákonom č. 127/1934 Zb. z. a n.

ZÚ Zvláštny úver

ZÚI Zvláštny úver I

V42 Výzbrojný program 1939 – 1942

*podčiarknuté sú plánované hodnoty

Tabuľka č. 6: Financovanie obrany štátu v Československu v období 1934 – 1942 podľa jednotlivých zložiek, v mld Kč. Zdroj: Pavel (2004), str. 35

	1934	1935	1936	1937	1938
MO/SR (%)	20,7	27,8	30,5	37,3	54,2
MO/HDP (%)	3,4	5,3	7,2	8,6	11,4

* Pre rok 1938 sú použité plánované hodnoty a v prípade národného dôchodku predpokladaný jeho nominálny rast o 8% oproti hodnote roku 1937. Pri výpočte pomeru k štátnemu rozpočtu bola používaná hodnota výdajov skupiny I - Vlastná štátna správa

Tabuľka č. 7: Priame vojenské výdaje ako pomer k národnému dôchodku a štátnemu rozpočtu v Československu. Zdroj: Pavel (2004), str. 35.

Rok	Spolu	Výdaje na zbrojenie	Ostatné	% Z/SR	HDP	% Z/HDP
1929	13,1	0,8	12,3	6,1	89	0,9
1933	8,9	1,9	7,0	21,3	59	3,2
1934	12,6	4,1	8,5	32,5	67	6,1
1935	14,1	6,0	8,1	42,6	74	8,1
1936	17,3	10,8	6,5	62,4	83	13,0
1937	21,4	11,7	9,7	54,7	93	12,6
1938	32,9	17,2	15,7	52,3	105	16,4

Tabuľka č. 8: Nemecké vládne výdaje za tovary a služby, 1929 – 1938 (mld. RM). Zdroj: Carrol (1968), str. 184 a 187.

	Podľa kalendárneho roku								Total 1933-9*
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939*	
13 Erbe	620	720	3300	5150	9000	10850	15500	-	44520
14 Schweitzer	-	-	4433	5934	10743	14515	20325	13907	69857 **
15 Eichholz	-	1500***	2800	5500	11000	14100	16600	16300	67800 ****

* do 31. augusta 1939

** 1934 – 1939, s „odhadovanými nákladmi civilných orgánov“ dochádza k číslu 70 – 74miliárd RM

*** 1. február – 31. december

**** ako „odhadované náklady civilných orgánov“ sa môžu pridať 4miliardy RM, s „nepriamymi výdavkami“ dokonca 78 – 90miliárd.

13. Erbe (1958), strany 25 a 100

14. Schweitzer (1964), str. 331

15. Eichholz (1969), str.31

Tabuľka č. 9: Odhady nemeckých zbrojných výdajov podľa kalendárneho roku, 1932 – 1939,(mil. RM). Zdroj: Abelshouser (1998), strany 133-4.

Podľa fiškálneho roku		1932/3	1933/4	1934/5	1935/6	1936/7	1937/8	1938/9	1939/40	Total 1933/4 – 1938/9
1	Schacht	-	-	2250	5000	7000	9000	11000	-	34250
2	Länderrat	-	1900	1900	4000	5800	8200	18400	-	40200
3	Wagenführ	-	1900	1900	4000	5800	8200	18400	-	40200
4	Klein	-	1900	1900	4000	5800	8200	18400	32300	40200
5	Hillman	-	1900	2800	6200	10000	14600	16000	-	51500
6	Schwerin	-	746	4197	5487	10273	10961	17247	-	48911
7	Stuebel	630	746	4197	5487	10273	10961	17247	11906*	48911
8	Fischer	600	700	4200	5500	10300	11000	17200	32300	48900
9	Carroll	800	1900	4100	6000	10800	11700	17200	30000	51700
10	Overy	-	750	4093	5492	10271	10963	17247	-	48816
11	Köllner	600	700	4100	5500	10300	11000	17200	-	48800
12	Kuczynski	1000	3000	5500	10000	12500	16000	27000	-	74000

* 1.apríl – 21.august

** do vypuknutia vojny (1.septembra) bolo vynaložených 61RM, ak pridáme nepriame výdaje, zvýši sa odhad o 3-4 miliardy RM

1. Schachtovo vypočúvanie, medzinárodný súdny tribunál, str.249.

2. Länderrat amerického okupačnej zóny, (1949), str. 555

3. Wangenführ (1954), str. 16

4.Klein (1959),str. 254

5. Hillman (1952), str. 253

6. Wilhelmstraße trial, citované Erbe (1958), str. 39

7. Stuebel (1951), str. 4129

8. Fischer (1968), str. 102

9.Carroll (1968)

10.Overy (1994), str. 203

11. Köllner (1969), str.82

12. Kuczynski (1965), str. 132

Tabuľka č. 10: Odhady nemeckých zbrojných výdavkov podľa fiškálneho roku(1.apríl – 31.marec), 1932/3 – 1939/40. Zdroj: Abelshauser (1998), strany 133-4.

Výroba	Hitlerových	československých
		237,0
Surová ocel	98,8	272,2
Surové železo	--	59,5
Kamenné uhlí	76,2	20,5
Hnědé uhlí	50,6	160,0
Kamenouhelný koks	--	58,4
Elektrická energie	--	73,1
Papír	50,0	54,6
Umělé hedvábí	103,6	39,0
Osobní auta	426,8	100,1
Motocykly	751,0	264,3
Přírůstek nových bytů	417,8	77,8
Živnostenská výroba	100,0	--
Domácí výroba	98,4	--
Buničina	131,6	193,3
Ohnivzdomé zboží	--	192,1
Bavlněná příze	--	58,4
Průmyslová spotřeba uhlí celkem	--	52,7
z toho:		
v železárnách	--	173,4
v strojírenství	--	118,1
v chemickém průmyslu	--	83,1
Výroba živočišná	--	58,0
Vývoz potravin a nápojů	--	143,2
Výroba cukru	--	40,7
Slad	--	18,9
Pivo	--	9,9
Benzin	470,0	--
Aluminium	570,0	--
Umělá vlna	2500,0	--

Tabuľka č. 11: Vzostup hospodárskej aktivity medzi dnom krízy (1932-33) a rokom 1937 v Nemecku a Československu (vzostup výroby medzi dnom krízy 1932/33 do 1937 v %). Zdroj: ON (1938), str. 148.

Zahraniční obchod:	Hitlerových	československých
Dovoz	31,0	88,1
Vývoz	20,4	104,5
Dovoz surovin	--	116,5
Dovoz hotových výrobků	--	95,3
Vývoz surovin	--	76,6
Vývoz hotových výrobků	--	112,7
z toho vývoz:		
železného zboží	--	166,0
konfekce	--	229,1
strojů přístrojů	--	198,8
papíru a zboží	--	125,3
hliněného zboží (porculán)	--	67,1
skla a zboží	--	48,2

Ostatní	Hitlerových	československých
Přistavování vagonů	47,0	38,0
Váha dopraveného zboží	78,0	64,3
Počet šekových účtů	9,6	7,9
Obrat na šekových účtech	56,3	60,1
Index cen životní míry	3,7	-2,6 *
		2,8 **
		5,6 ***
Výnos dávky ze zábav u biografů	--	21,0
Nezaměstnanost	-92,7	-74,9
Průměrná dělnická mzda	--	7,3

* maloobch.

** robotníci

*** úředníci

Tabuľka č. 11: Vzostup hospodárskej aktivity medzi dnom krízy (1932-33) a rokom 1937 v Nemecku a Československu. (pokračovanie)

VI. LITERATÚRA

Abelshauer W. (1998). *Germany: guns, butter and economic miracles*. In *The economics of World War II: Six great powers in international comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.

ak (1938). *Neblahý vliv politiky na hospodářství*. *Obzor národohospodářský*, str. 645.

Basch, A. (1941). *Germany's economic conquest of Czechoslovakia*. Chicago: Czechoslovak National Council of America.

Basch, A. (1935). *Hospodářská struktura a hospodářská politika Německa*. Česká společnost národohospodářská. Předneseno 18. února 1935 na schůzi Společnosti v Praze.

Berák, J. (1937). *Úhradové osnovy ve státním rozpočtu na rok 1938*, *Obzor národohospodářský*, str. 658 – 669.

Brož, R. (1936). *Jak z krise? Úvěrovým financováním zbrojení*. Nákladem vlastním.

Brož, R. (1939). *Hospodářské příčiny naší pohromy: Odpovědnost finanční politiky*. Praha: Nové Čechy.

Bullock, A. (2005). *Hitler a Stalin: Paralelní životopisy*. Praha: Kma.

Carr, W. (1972). *Arms, Autarky and Aggression. A study in German Foreign Policy, 1933-1939*. London: the Camelot Press LTD

Carrol, B.A. (1968). *Design for total war: Arms and economics in the Third Reich*. The Hague: Mouton & Co.

Chmela L. (1937) *Válečné hospodářství Třetí říše*. XII. Svazek Knihovny Svazu československého důstojníctva, Praha: Orbis.

Chmela, L. (1938). *Hospodářství a obrana státu*. Česká společnost národohospodářská. Předneseno

4. Dubna 1938 na valné hromadě Společnosti.

Čihák, V. (1938). *Progrese příspěvku na obranu státu*. Obzor národohospodářský, str. 45.

Engliš, K. (1938a). *Darování na obranu státu*. Obzor národohospodářský, str. 562.

Engliš, K. (1938). *'' Německý socialismus '' jako program sudetoněmecké strany*. Fr. Borový.

Engliš, K. (1934). *Obnova pěnížního trhu*. Svaz československých spořitelů. Předneseno na shromáždění spořitelů ve Svazu dne 23. Června 1934.

Engliš, K. (1935). *O řízeném hospodářství*. Praha: Melantrich.

Engliš, K. (1937). *Průmysl a politická soustava ve státě*, Obzor národohospodářský. Str. 134.

fhl. (1938). *Finanční hospodářství Německa*, Obzor národohospodářský, str. 365

German Institute for Business Research (1939). 53. *Weekly Report*. March 9, 1939.

h (1938a). *Emise pokladničních poukázek cedulovou bankou*. Obzor národohospodářský, str. 648.

h (1938b). *Nová úprava drobných pěníz*. Obzor národohospodářský, strany 416 – 417.

h. (1938). *Středoevropská krise a česko-slovenská měna*, Obzor národohospodářský, strany 739 - 743

h (1938c). *Zákaz dovozu československých bankovek do ciziny*. Obzor národohospodářský, strany 417-418.

Hallon, L. (2011). *Príčiny, priebeh a dôsledky štruktúrálnych zmien v hospodárstve Slovenska v rokoch 1918 – 1938*.

Holman R. a kol. (2001). *Dějiny ekonomického myšlení*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck.

- Hunke, H. (1943). *Základní rysy německého národního a branného hospodářství*. Praha: Orbis.
- International Military Trials (1946). *Nazi Conspiracy and Aggression III.*, Washington.
- Kaiser, D. E. (1980). *Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War: Germany, Britain, France, and Eastern Europe, 1930-1939*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Klein, B. H. (1959). *Germany's Economic Preparations for War*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Klimecký, V. (1938). *Finanční hospodářství státu v letech 1937 – 1938*. Obzor národohospodářský, strany 688 – 708.
- Klimecký, V. (1937). *Státní rozpočet ma rok 1938*, Obzor národohospodářský, strany 641 – 658.
- Klučina, P. a kol. (1987). *Vojenské dějiny Československa*. 3.diel, Praha: Naše vojsko.
- Levit, W. (1938). *Německé hospodářství ve službách politiky*. Obzor národohospodářský, str. 670.
- Macek, J. (1933). *Kam se poděly peníze? Co máme dělat? A jiné časové úvahy o cestě z krise*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.
- Maiwald, K. (1937). *Hospodářský život a úvěr*. Praha: Družstevní práce.
- Mayer, J. (1938). *Hospodářské základy obrany státu*. Česká společnost národohospodářská. Předneseno 1. Dubna 1938 na valné hromadě odboru v Brně.
- Mitchell, B.R. (1975). *European Historical Statistics*. London and Basingstoke: The Macmillan Press LTD
- MF (1936a). *Hospodářsko – Finanční Plán*. Ministerstvo Financí. Národní archiv, fond MF 1918 – 1949, Čj. 6560/35 Taj-gen. sekr. 36.

mh (1938). *Hospodářská situace Německa ve srovnání s Československem*. Obzor národohospodářský, str. 148.

ON (1938a). *Cesty německé finanční politiky*. Obzor národohospodářský, str. 167.

ON (1937). *Kapitálová politika Německa*, Obzor národohospodářský, str. 335.

ON (1937). *Má Německo skryté zásoby zlata?* Obzor národohospodářský, str. 555.

ON (1938c). *Německé pronikání do střední Evropy*, Obzor národohospodářský, str. 752.

ON (1938b). *O rozpočet na rok 1939*. Obzor národohospodářský, str. 647.

ON (1938c). *Státní rozpočet na rok 1939*. Obzor národohospodářský, str. 557.

ON (1938). *Vystříhejme se zvyšování cen*. Obzor národohospodářský, str. 411.

Pavel, J. (2003). *Fiskální a monetární politika předválečného Československa v případě válečného konfliktu*. Historie a Vojenství, 2: strany 421 – 435.

Pavel, J. (2004). *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. Historie a vojenství, 1: strany 4-21

Pavel, J. (2004). *Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918 – 1938*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 7/2004, Praha: Vydavatelství ČVUT.

Pěchová, H. (2011). *Zbrojení v mezinárodném Československu z hlediska hospodářské politiky*, bakalářská práce IES FSV UK.

Preiss, J. (1938). Obzor národohospodářský, str. 551.

Půlpán, K. (1990). *České hospodářské dějiny*, studijní materiál na predmet České hospodářské dějiny

Ritschl, A. (2000). *Deficit Spending in the Nazi Recovery, 1933-1938: A Critical Reassessment* . Working Paper No. 68 , Institute for Empirical Research in Economics , University of Zurich Working Paper Series, ISSN 1424-0459. available online <http://ideas.repec.org/p/zur/iewwpx/068.html>

Sojka, M. (2010). *Dějiny ekonomických teorií*. JUDr. Karel Havlíček, Havlíček Brain Team, Ostrovní 5, Praha 1.

Strecker, O. (2007). *Předválečné zbrojení a hrozící válka z pohledu národohospodářského*, seminární práce do předmětu České ekonomické myšlení

Thomsen (1933). *Minutes of the meeting of the Economic Policy Comitee of the Reich Government, held at the Reich Chancellery on Monday April 24, 1933, from 6:00 to 9:30 p.m.*, No. 182, Documents on German Foreign Policy, 1957, str. 334, Washington: Government Printing Office.

Uhlig, K. (1937). *Průmyslový rozvoj Československa*, Obzor národohospodářský, str. 493.

Unsigned Memorandum (1933). London, June 14, 1933, No. 312, Documents on German Foreign Policy, 1957, str. 562, Washington: Government Printing Office.

vk. (1938a). *O současné situaci měnové a budoucnosti měnového standardu*. Obzor národohospodářský, str. 70

vk. (1938). *Veřejné výdaje v Německu pohlcují třetinu národního důchodu*, Obzor národohospodářský, str. 271